

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Навчально-науковий інститут гуманітарних наук

Кафедра журналістики, української словесності та культури

СВІТ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Матеріали засідання за круглим столом

4 березня 2019 року

Ірпінь – 2019

УДК 821.161.2.09 (076.6)

С 24

*Рекомендовано до друку вченою радою
ННІ гуманітарних наук Університету державної фіскальної служби
України (протокол № 8 від 12.03.2019 року)*

Світ українського слова: Матеріали засідання за круглим столом. —
Ірпінь: Видавництво «Університету державної фіскальної служби України»,
2019. — 84 с.

Збірник присвячено актуальним проблемам мовознавства,
літературознавства, історії української культури, історії української етичної
думки.

Для науковців і шанувальників українського слова.

Редакційна колегія:

Зайцева І.В. — кандидат педагогічних наук, доцент

Калита О.П. — кандидат педагогічних наук, доцент

Павлова А.К. — кандидат філологічних наук, доцент

Матеріали подано в авторській редакції.

ЗМІСТ

АЛЕКСАНДРОВА Галина. Творча особистість Івана Стешенка: аспекти критичної рефлексії.....	4
ГАВРИЛКО Олег. Семіотичний простір поетичної мови І. Драча.....	8
ЗАЙЦЕВА Інна. Соціокультурна сутність спілкування в контексті професійної діяльності.....	10
ЗИКУН Наталія. Роль Шевченка у формуванні традицій української політичної сатири.....	17
КАЛИТА Олена. Проектні технології навчання як засіб соціально-професійної адаптації майбутніх юристів.....	24
КАЛИТА Тетяна. Формування педагогічної культури особистості у системі вищої освіти України.....	30
МІХЄЄВ Максим. Феномен мовної картини світу в контексті сучасних наукових студій.....	35
НАУМЕНКО Ліана. З історії систематологічного та культурологічного вивчення лексик.....	37
НІКОНЧУК Анастасія. Мова як визначальний чинник формування української нації.....	45
ПАВЛОВ Ігор. Дискурсивні характеристики юридичного тексту.....	47
ПАВЛОВА Алла. ТАРАСЕНКО Катерина. Феномен геральдичної поезії 17-18 століть: генеза, семіотика, жанр.....	53
САВЧУК Софія. Культура спілкування як ступінь розвитку духовних багатств у сфері людських взаємин	59
СКУРАТІВСЬКА Галина. Концепція національної свідомості у творчій спадщині Тараса Шевченка.....	64
ТКАЧЕНКО Ігор. Значення Київської писемної школи для розвитку культури України.....	67
ТКАЧУК Вадим. Принципи культури ділового спілкування	73
ЧОРНА Олена. До питання про становлення й розвиток сучасної української мови.....	78

Галина Александрова,
д. філол. н., старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ ІВАНА СТЕШЕНКА: АСПЕКТИ КРИТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Стещенко Іван Матвійович (літ. псевд. Іван Сердешний, Ів. Січовик, Світленко та ін.) (? 1874, Полтава – 30.7.1918 Полтава) – за своє недовге життя встиг зробити неоціненно багато: письменник, літературознавець, критик, перекладач, педагог, громадський і політичний діяч, театрознавець, Генеральний секретар освіти уряду УНР. Викладав у Київській жіночій гімназії, у 1-ій комерційній школі, Фребелівському інституті, на Вищих жіночих курсах, у музично-драматичній школі Миколи Лисенка, був директором Тетянівській гімназії. Працював у редакціях літературного альманаху «Нова Рада», журналів «Шершень», «Гедзь», «Сяйво», газети «Киевские отклики». Був членом Товариства Нестора-літописця, секретарем Українського Наукового Товариства у Києві. Дійсний член НТШ (з 1917). Брав участь у роботі Револуційної української партії (РУП), Української демократичної партії (УДП), Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Після подій 1917 року стає організатором і головою Товариства Шкільної Освіти, членом Центральної Ради. Убитий у Полтаві невідомими злочинцями. Похований на Байковому кладовищі у Києві. Його іменем було названо Павленківську гімназію м. Полтави, державну гімназію в Кам'янці-Подільському, Столипінську вулицю в Києві (сучасна Олеся Гончара). Однак із 1929 року про нього згадували лише як «буржуазного націоналіста». Повернувся в Україну І. Стещенко лише на початку 1990-х років.

Нині Іван Стещенко більше відомий заслугами в царині державотворчій, громадсько-політичній, культурно-освітній, педагогічній (праці В. Білоцерківського, С. Болтівця, В. Верстюка, В. Головченка, Л. Дрофань, Т. Ківшар, С. Майбороди, Н. Миронець, А. Пономаренко, С. Сірополка, І. Сойко, Г. Титаренка, І. Тюрменко, О. Тулуба, Ю. Хорунжого),

літературознавчій (І. Береза, Л. Білецький, Н. Гаєвська, Н. Заверталюк, М. Кучинський, Н. Сташенко та ін.); значно менше вивчена літературна частина його доробку. Нині, коли зусиллями невтомного збирача й пропагандиста його творчості Григорія Титаренка оприлюднено значну частину літературного доробку Івана Стешенка [1], є всі підстави розглядати його як самостійну творчу особистість початку XX ст., у поетичному світі якої відбилися чи не всі стильові й естетичні суперечності, властиві перехідній добі межі XIX – XX століть.

На підставі багатьох архівних даних, спогадів сучасників Г. Титаренко «реставрував» багато фактів із життя цієї непересічної особистості, зокрема, довів, що народився Іван Стешенко не 1873 року, як зазначається у більшості енциклопедичних видань, а 1874 року. Місяць і день його народження встановити складніше: у різних джерелах наводяться дати 24 червня, 31 серпня, 2 вересня [1, с. 8].

Художнє мислення, літературний стиль митця формувалися в атмосфері спілкування та особистих взаємин із багатьма тогочасними культурними діячами: Старицькими (1897 року одружився з його дочкою Оксаною), Косачами, Лисенками та ін. Після закінчення Полтавської гімназії (тут шостому класі переклав 12 пісень «Метаморфоз» Овідія, у восьмому класі почав віршувати українською), навчаючись в університеті Святого Володимира (1892-1896), прагнучи увібрати в себе культуру Києва, юнак перебував між двома «полюсами» української літератури. Насамперед на нього відчутно впливало спілкування з О. Кониським, який був духовним керівником Старої Громади, та іншими її діячами. І. М. Стешенка, наймолодшого члена Громади, за різнобічні здібності, за красномовність і войовничу вдачу називали Іваном Воїном. Водночас О. Тулуб залучив його до гуртка «Плеяда», який об'єднував кращі молоді літературні таланти, що були зорієнтовані на високу культуру образу, довершеність поетичної форми, долучалися до європейського літературного процесу через переклади (В. Самійленко перекладав Данте, Мольєра, Беранже, Леся Українка – Гейне, М. Комарова та М. Биковська –

В. Короленка, Михайло Обачний – Гоголя, В. Короленка, Г. Сенкевича, Ф.-Б. Гарта, О. Черняхівський – Шиллера, Є. Тимченко – «Калевалу» та ін.). Стешенко перекладав твори Шиллера, Беранже, Коппе, Пушкіна, Надсона. Однією з перших помітила й визнала Стешенків поетичний таланти Леся Українка. Вона присвятила йому поезію «Товаришу мій, не здивуйте з лінивого вірша».

Творча індивідуальність Стешенка виразно окреслилася у двох поетичних збірках – «Хуторні сонети» (1899) і «Степові мотиви» (1901), цілісних своїм художнім змістом, назви яких мали символічне звучання – хутір і степ є одвічними константами природного і суспільного світобуття українців, набуваючи статусу архетипних образів.

Оглядач «Літературно-наукового вісника» зазначав: майже у всіх віршах збірки «Хуторні сонети» відбивається настрій автора; але читати сонети тяжко, бо є важкі звороти, трапляються слова, які можна подолати з великою натугою. Автор відгуку не відмовляв Стешенкові у письменницькому хисті, але зауважував: читати його сонети – просто мука, це вимагає такого напруження розумових сил, немов студії над працями якогось філософа. М. Лозинський вказував на важку форму, «ковані», незрозумілі слова. Оцінка Л. Старицької-Черняхівської видавалась надто високою: вона поставила Івана Стешенка поряд із Лесею Українкою і Агатангелом Кримським, назвала його поетом громадянської скорботи, у віршах якого чергуються надія і відчай, хоч останній переважає, а провідний мотив їх – недоля рідного народу. Відзначила й недоліки: штучні епітети, які позбавляють вірші простоти і ніби сковують безсумнівну щирість і почуття.

Рецензент «Літературно-наукового вісника» заперечив ці твердження Л. Старицької-Черняхівської, і назвав Стешенка лише гучним віршотворцем, а його поезії штучними. У критика витворилося враження, що вірші поет пише по-російськи, а вже потім перекладає їх українською. Тому він радив: щоб зрозуміти Стешенкові сонети, треба перекладати їх слово за словом російською мовою. Коли ж Стешенкові вірші з'явилися в антології «Вік», В. Дорошенко

зазначив: йому ще рано друкуватися поряд із відомішими авторами. Але свідченням творчого зростання і визнання автора було те, що поезії його вміщено в антології «Молода муза» (1908). І. Франко зауважував, що його оригінальні вірші і переклади менш вдалі, ніж у Миколи Чернявського. М. Зеров у передмові до збірника «Нова українська поезія» (1920) назвав І. Стешенка представником літературної молоді 1890-х та 1900-х років, поряд із Лесею Українкою, М. Славинським, Л. Старицькою-Черняхівською.

Поодинокі зауваги про І. Стешенка можна знайти на сторінках «Історії української літератури» у 8 томах, зокрема, зазначається, що його вірші були важливими документами розвитку української поезії на грані двох століть. Поета тут зараховано до вихідців з буржуазно-ліберальних кіл інтелігенції, поряд із «молодомузівцями» і «хатянами», які мистецьке новаторство вбачали насамперед в удосконаленні форми. Ще менше згадок про І. Стешенка у 2-томній «Історії української літератури» (1987): його названо поміж репрезентантів антології «Вік» та серед перекладачів поетичного доробку С. Надсона. Уперше обидві збірки І. Стешенка розглянуто в монографії Ольги Камінчук «Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст.» (2009). Дослідниця вбачає у його поезії неокласичні тенденції, що співіснують з багатоваріантними проявами романтичного типу художнього мислення. Є окремий розділ про І. Стешенка у першому томі нового підручника з історії української літератури Ю. Коваліва, який зазначив в його поезії рефлексії на динаміку раннього модернізму, символістські сплески і поряд – вплив народницької версифікації з жертвними мотивами, образними штампами й публіцистичною просвітницькою риторикою. Але тепер, коли опублікована невідома спадщина І. Стешенка, безперечно, варто простежити її новаторські риси та суголосність із художньо-естетичними явищами кінця XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел:

1. Стешенко І. Твори. Переклади. Вибране листування / Упор. та автор біограф. нарису Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової. Полтава, 2013. 628 с.

Олег Гаврилко,
курсант Університету ДФС України
Науковий керівник:
Павлова А. К., к. філол. н., доцент
кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України

СЕМІОТИЧНИЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОЇ МОВИ І. ДРАЧА

Індивідуальний стиль Івана Драча є настільки оригінальним та самобутнім, що його не можна сплутати ні з яким іншим, його поезія вражає напрочуд незвичайними образами. Творчий доробок поета відрізняється невтомними пошуками нового. Органічним для І. Драча є звернення до жанру балади, де метафорично змінюється реалістична конкретика. Але він переосмислив її, замінивши неймовірну епічність та надзвичайний героїзм фольклорними образами-символами [5].

«Балада про соняшник» – поетичне кредо Драча, який говорить: «Люблю повертати людину очами до сонця мистецтва». І дійсно, життєстверджуючим, оптимістичним є світ його поезій. У несподіваному, проте впізаному образі постає сонце:

Красиве засмагле сонце
В золотих переливах кучерів,
У червоній сорочці навипуск.
Воно їхало на велосипеді,
Обминаючи хмари у небі [1, с. 78]..

Читач відразу поринає у світ яскравих та прозорих символів, захоплюється майстерно змальованою картиною життя. І зовсім не дивується, що в соняшника «були руки і ноги», «було тіло – шорстке і зелене», що «бігав він наввипередки з вітром», що живе він звичайним радісним життям людської дитини. І вже не виникає сумнівів, що хлопчик буде тягнутися до сонця, бо він – соняшник, самою природою найтісніше пов'язаний із ним! І в останніх строфах поет розкриває суть створених асоціацій:

Поезіє, сонце моє оранжеве!

Щомиті якийсь хлопчисько

Відкриває тебе для себе,

Щоб стати навіки соняшником [2, с. 75].

І якось відразу розумієш просту істину: як нерозривні сонце і соняшник, так і людина, що відкрила для себе поезію, уже ніколи не втратить захопленості красою поетичного слова, ліричною метафорою, не втратить жагу до «сонячного» сприйняття дійсності. Невипадковим є вибір саме соняшника як образу, бо ця рослина є невід'ємною частиною символіки України. І те, що сонце їде на велосипеді, підкреслює сучасність твору, поєднує вічну тему зв'язку людини та мистецтва з актуальним сьогоденням [6, с. 56].

Розмаїття людських характерів, доль, вдач, кожна з котрих неповторна, можна побачити у «Баладі про вузлики». Страждаючи, голодні та холодні, хто за душевним теплом, а хто й безсовісно корисливий, усі приходили до Корупчихи. Та не зважаючи на справжні їхні наміри, вона «кожного вузликом наділяла», маючи неоціненне: доброту та чесність, які бережуть недоторканість душі. Про те, що душевна щедрість та милосердя – це найголовніший та нетлінний скарб у житті, переконливо доводить ця балада [7, с. 54].

Поезія «Крила» лише на перший неуважний погляд здається іронічною новорічною казкою. Але варто трохи задуматися над прочитаним, і відкривається глибинний підтекст конфлікту матеріального сьогодення та вічного покликання людини-митця. Із сумним гумором розповідає віршотворець про чоловіка, який у новорічну ніч отримав у подарунок крила – от так не пощастило! У всіх людей подарунки як подарунки:

Кому – шапку смушеву,

Кому – люльку дешеvu...

А дядькові Кирилові – крила.

Був день як день, і раптом – непорядок,

Куфайку з-під лопаток – як ножем прошило.

Пробивши вату, заряділи радо,

На сонці закипіли сині крила [3, с. 56].

Не можна так: звичайній людині – крила! Ось і в спантеличеного Кирила тільки «туча» та «тіні» на серці. Недарма свариться жінка – крилатій людині нелегко живеться на білому світі. І давай Кирило їх рубати сокирою, – може, в господарстві згодиться [4]. А вони вперто виростають знов. І хоче Кирило й далі бути, як усі люди, а крила не дають, до неба звуть, «ковтають з неба синє мерехтіння». І стає зрозумілим, що то про народ наш, про його долю говорить поет: піднесені у народних піснях та легендах духовні крила не дає розправити приземлений погляд на світ, забуття своєї національної суті [7, с. 45].

Нелегку в усі часи долю поета Іван Драч приймає «з відкритим забралом», відважно та гідно. Бо така вже доля поета – бути крилатим посланцем на землі, який не дає забути небо. А в поезії – бути сонячним світлом для спраглих душ.

Список використаних джерел:

1. Драч І.Ф. Сонце і слово: Поезії. К.: «Дніпро», 1978. С. 367.
2. Драч І.Ф. Вибрані твори: в 2 т.: Т. 1: Поезії. К.: Дніпро, 1986. 351 с.
3. Драч І.Ф. Вибрані твори : в 2 т. Т. 2: Поезії. К.: Дніпро, 1986. 326 с.
4. Драч І: Книга поезій / Передм. І.М. Дзюби. К.: Грамота, 2007. 912 с.
5. І. М. Дзюба. Драч Іван Федорович // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2003. 2016.
6. Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. 1226 с.
7. Абліцов В.Г. Драч Іван Федорович // Енциклопедія історії України. Т. 2. К., 2005. 461 с.

Інна Зайцева,

к.пед. н., доцент

*кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України*

СОЦІОКУЛЬТУРНА СУТНІСТЬ СПІЛКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному світі проблема спілкування особливо актуальна як у

повсякденному житті кожної людини, так і в соціальній практиці людей і суспільства в цілому. Про роль спілкування в житті людей досить виразно зазначив А. Сент-Екзюпері «Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування». Однак для сучасної людини спілкування не стільки розкіш, скільки постійна життєво і професійно необхідна потреба: від якості ділового спілкування багато в чому залежить, наскільки успішною буде його кар'єра.

Кар'єра – це успішне просування в суспільній, службовій, науковій і іншій діяльності. Вона є невід'ємною частиною життєвого устрою тієї людини, яка хоче досягти успіху в житті. Кар'єрне зростання – це всі ті методи і дії, які людина може застосувати для досягнення будь-якої поставленої нею мети.

XXI століття поставило зміст слова "кар'єра" на якісно новий рівень. Побудова кар'єри в сучасному світі стає обов'язковою умовою самореалізації в професійній діяльності. Уже важко собі уявити успішну й стабільну компанію, яка б не анонсувала можливості кар'єрного росту. Ще складніше уявити собі фахівця, який би не мріяв про позицію керівника відділу, департаменту, компанії, холдингу.

Безумовно, аспектів побудови кар'єри чимало, і всі вони відіграють першочергову роль у кар'єрному рості молодих фахівців. Однак, велику роль в побудові успішної кар'єри відіграє спілкування, тобто вміння гарно й чітко висловлюватись [3, с. 14].

Насамперед, людина повинна знати як правильно спілкуватися. Кожен з нас повинен володіти секретом, своєрідною формулою успішного спілкування: що потрібно робити, щоб легко налагодити контакт із малознайомими людьми; підвищити ефективність спілкування з друзями та близькими людьми, з колегами по роботі. Ефективність спілкування – це той "кінцевий продукт", який ми хочемо отримати в результаті нашої комунікативної взаємодії. Під ефективністю спілкування ми розуміємо оптимальний спосіб досягнення поставлених комунікативних цілей [4].

Інтерес до спілкування виявляють представники різних наук, бо воно є багатовимірним, багаторівневим феноменом. Науковці, наприклад, аналізують

спілкування як спосіб реалізації суспільних відносин, розглядають його як вид діяльності, де фіксуються суб'єктні відносини, досліджують вплив спілкування на формування особистості. Дослідження проблеми спілкування в загально-філософському плані є методологічною основою, на якій базується вивчення цього феномену в інших наукових дисциплінах, наприклад, в етиці, психології, соціології, медицині, педагогіці. Із розуміння ролі й значення механізмів спілкування виник менеджмент як функція керівництва людьми і галузь людського знання, що допомагає здійснити цю функцію. Спілкування стало основою маркетингу і його головним методом. Спеціалісти з маркетингу повинні знати запити та бажання споживачів тільки з перших рук, зустрічатися особисто з клієнтами, кожен з яких має власні риси характеру, темперамент, звички тощо. Головне гасло маркетингу: «Споживачі вимагають від виробників спілкування. Вони хочуть, щоб з Вами було легко спілкуватися» [1, с. 128].

Щоб досягти успіху в своїй професії та повагу серед близьких та знайомих людей потрібно дотримуватись основних правил професійного спілкування. Наприклад, необхідно концентрувати увагу на людині, яка говорить та на її повідомленні, у процесі прийому інформації не перебивати людину, яка говорить, не давати поради, не критикувати. Після того, як отримали інформацію, потрібно домогтися, щоб вас почули і зрозуміли. При доповіді дотримуватися послідовності викладу інформації. Не пересвідчившись у точності прийнятої партнером інформації, не потрібно переходити до нових повідомлень. Щоб слухачі вас краще розуміли, варто використовувати невербальні засоби комунікації: частий контакт очей, кивання голови в знак розуміння та інші.

Існує декілька прийомів ефективного спілкування таких як: «Правило трьох двадцяти» та «6 правил гарного співрозмовника».

У першому правилі говориться, що перші 20 секунд зустрічі – вас оцінюють, наступні 20 секунд має значення як і що ви почали говорити і, безумовно, послідує 20 секунд – час гарної посмішки і чарівності.

«6 правил гарного співрозмовника» навчають нас виявляти щирі

цікавість до співрозмовника, посміхатися, обов'язково запам'ятати ім'я комуніканта і не забувати час від часу повторювати його в розмові (це прийом психологічного «поглажування»), вміти слухати.

Якщо дотримуватися всіх цих правил, можна досягти високих результатів у професійній діяльності. Формальний контакт переросте в нормальне людське спілкування, вдасться завоювати співрозмовника і підвищити власну самооцінку [4].

Психологи радять ніколи не втрачати шанс промовчати. Основні навички грамотного спілкування якраз і полягають у чарівному вмінні мовчати і слухати. Справа в тому, що мовчати можна по-різному. Одні люди вважають за краще нерозумно жмуритися на тополя, що росте за вікном, а іншим, не сказавши ні слова, вдається так привернути до себе співрозмовника, що незабаром він буде готовий зробити для них все, що завгодно.

Для початку необхідно встановити візуальний контакт. Якщо ви збираєтеся говорити з кимось, то дивитися саме на нього, а не в бік. Очі – це не тільки дзеркало вашої душі, але й відображення того, як ви сприймаєте співрозмовника. Існує також дуже ефективний прийом, який називають «приєднання». Полягає він у вмінні копіювати поведінку партнера. Це відбувається тоді, коли ви свідомо переймаєте основні положення тіла і рук, характерні жести співрозмовника і, крім того, використовуєте ті ж важливі, ключові слова, що й він. Головне – навчитися робити це ненав'язливо і тонко, щоб не виникло враження, що ви мавпуєте. Менш небезпечною формою цього прийому, є повторення темпу і ритму мови опонента. «Приєднання» за допомогою голосу не так помітно і образливо для співрозмовника, як дзеркальне відображення його поведінки, але воно дуже ефективно для налагодження взаєморозуміння. Адже кожному приємно поговорити, якщо не з самим собою, то з собі подібним, а, отже, на диво розумною людиною [4, с. 301].

Кожна ділова особа має бути професіоналом у спілкуванні. Управлінці повинні бути подвійно професіоналами, а керівник, що має в підпорядкуванні

людей і налаштовує їх на бездоганне виконання своїх службових обов'язків – тричі професіоналом у сфері міжособистісного спілкування і взаємодії.

Більшість професійних проблем сучасної ділової людини пов'язані з вирішенням різних комунікативних завдань: пошук співробітників і партнерів по бізнесу, збір інформації про них; вирішення конфліктних ситуацій, вміння вислухати, зрозуміти співрозмовника, переконати, схилити до своєї точки зору, увійти до нього в довіру, розташувати його до себе, домогтися взаєморозуміння з комунікантом і багато іншого. Всі ці завдання здійсненні, якщо ділова людина володіє досконалою комунікабельністю і високою комунікативною культурою.

Ефективність ділового спілкування проявляється в конкретних комунікативних управлінських діях. Ефективно використовувати технології ділового спілкування означає володіти вміннями і навичками здійснення конкретних комунікативних дій, тобто мати здатність у ситуаціях ділового спілкування ставити перед собою комплексні цілі і осмислювати отримані результати, продумувати, створювати сценарії можливої поведінки людей в складних та екстремальних ситуаціях спілкування, вибудовувати зважену стратегію виходу з конфліктних ситуацій, правильно будувати соціально орієнтоване спілкування з різними групами людей, правильно будувати особистісно-орієнтоване спілкування з різними категоріями людей. Так, для захисту від насильства і погроз потрібно вміло використовувати весь арсенал психологічного, в тому числі і маніпулятивного впливу, ефективно використовувати всі засоби психологічного захисту від всіляких вивертів-маніпуляцій, використовуваних партнерами по спілкуванню. Уміти грамотно вести суперечку, використовуючи, весь арсенал прийомів, дискусію і діалог, розташовувати до себе і, при необхідності, входити в довіру до різних за віком, статусом, соціальним станом партнерів по спілкуванню. Завжди виважено і розумно вести переговори з різними категоріями людей. Спілкуючись з ними, грамотно і тактовно висловлювати свої думки, вміло і вільно використовуючи всі засоби і виразні особливості мови (в її лексичному, фонетичному і граматичному аспектах). Правильно вибудовувати і психологічно оптимізувати

спілкування з представниками ЗМІ, державних і громадських організацій. Професійно критикувати своїх підлеглих, вміло використовуючи при цьому весь арсенал прийомів конструктивної критики. Ефективно вибудовувати ділові взаємини з керівниками, підлеглими, партнерами по бізнесу. Створювати здорові моральні відносини в колективі, спонукати колег до бездоганного виконання своїх посадових обов'язків. У всіх ситуаціях ділового спілкування дотримуватись етикету і моральних норм поведінки, такі як ввічливість, коректність, тактовність, скромність, честь і гідність.

Всі ці навички, безперечно, знадобляться, насамперед, молодим фахівцям, які після закінчення будь-якого вищого закладу освіти хочуть вдало працевлаштуватися.

Як це не дивно, але сьогодення є важким періодом для студентів останніх курсів. Кожен мріє знайти високооплачувану роботу з вигідними умовами, але в цей же час роботодавці побоюються брати некваліфікованих фахівців без досвіду роботи. Тому, бути кращим у своїй професії замало. Щоб вибороти місце під сонцем, потрібно бути обізнаним у правилах і нормах, які обов'язково принесуть успіх не тільки в роботі, але й у повсякденному житті.

Насамперед, потрібно бути впевненим у собі та своїх силах досягти бажаного, у своїй обізнаності та значимості. Тоді інші будуть бачити у вас гідного суперника, а роботодавці – успішного фахівця своєї справи.

Тому, в першу чергу, молодому фахівцю потрібно вміти ефективно встановлювати первинний контакт зі співрозмовником, тобто справити якнайкраще перше враження. І, без сумніву, володіти високою комунікативною культурою і компетентністю, що проявляється в конкретних знаннях і оперуванні навичками міжособистісного спілкування, такими як здатність орієнтуватися в ситуаціях спілкування, спостерігати і оцінювати співрозмовника, не тільки бачити, а й розуміти його, тобто володіти особливою проникливістю в спілкуванні. Потрібно володіти словом, голосом, інтонацією, ясно викладати свої думки, майстерно спонукати, а при необхідності безконфліктно примушувати співрозмовника і схилияти його до своєї точки

зору. Професійно спрямовувати розмову за допомогою правильно сформульованих відкритих, закритих, інформаційних, дзеркальних, естафетних та інших питань, а також вміло, відповідати на заперечення, швидко розпізнавати і ефективно нейтралізувати всілякі хитрощі, маніпуляції, використовувати співрозмовниками, майстерно залучати опонента до спільного прийняття рішення. Вміти переконувати свого партнера по спілкуванню, використовуючи при цьому весь арсенал переконливого впливу, грамотно долати фонетичний, стилістичний і логічний бар'єри непорозуміння в розмовному спілкуванні, майстерно робити компліменти співрозмовникам, тим самим вміло розташовуючи їх до себе, і отримувати від них відповідну інформацію. Використовуючи сигнали, що подаються очима і мімікою співрозмовника, навчитися впізнавати його справжній психологічний стан, розуміти більше, ніж сказано партнером по спілкуванню, використовуючи знання про мову жестів і рухів, керувати ініціативою, дистанцією в міжособистісному спілкуванні, розташовуючи до себе співрозмовника і спрямовуючи його до потрібного висновку. Для отримання необхідної пізнавальної інформації про співрозмовника потрібно професійно використовувати знання психічних особливостей його поведінки, дотримуватись етикету і правил хорошого тону з партнерами по спілкуванню.

Це далеко неповний перелік тих комунікативних умінь і навичок, якими досконало повинна володіти сучасна ділова особа, для того щоб успішно зробити кар'єру [2, с. 8].

Варто наголосити, що в основі спілкування лежить його суб'єкт-суб'єктний характер – принцип ефективної організації, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності комунікантів, взаємопроникненні їх у світ один одного, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним. Головними ознаками такого спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є: особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити і розуміти співрозмовника; самоцінне ставлення до іншого.

Отже, спілкування – це не тільки спосіб обміну інформацією, а й впливу

на людей, досягнення поставленої мети та успіху у кар'єрі, тобто кар'єрного росту. Воно є однією з центральних проблем, через призму якої вивчаються питання сприйняття і розуміння людьми одне одного: лідерство і керівництво, згуртованість і конфліктність, міжособистісні взаємини тощо. Спілкування допомагає глибше розглянути процес міжособистісної взаємодії та міжособистісних взаємин. І є важливою ланкою соціальних відносин у різних сферах діяльності, у тому числі в професійній. Хто володіє культурою і нормами спілкування – той володіє світом!

Список використаних джерел:

1. Огарев Г. 31 закон карьерного роста / Г. Огарев. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 348 с.
2. Ободкова А.Е Деловоеобщение: методическое пособие / Е. А. Ободкова. – Ярославль: Издательство «Академияпастухова», 2008. – 37 с.
3. Скворцов Н.Н. Формула делового успеха: экономико-психологическое ессе / Н.Н. Скворцов. – К.: МАУП, 1999.– 360 с.
4. Яхонтова Е.С. Эффективность управленческого лидерства / Е.С.Яхонтова. – М.: ТЕИС, 2002. – 501 с.

Наталія Зикун,

*доктор наук із соціальних комунікацій, професор
кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України*

РОЛЬ Т. ШЕВЧЕНКА У ФОРМУВАННІ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ САТИРИ

Багаті й славні традиції української сатири сягають в історичне минуле. Іронічно-сатиричне світосприйняття характеризує українців на різних етапах їхньої історії. С. Єфремов зазначав, що українці славляться своїм природженим гумором, гострою й дотепною сатирою, як великороси – «широкою душею» чи французи – ввічливістю [1, с. 107], тому сатиричний сегмент є надзвичайно потужним в українській культурі і строкатим з точки зору форм його реалізації. В українському науковому дискурсі представлені дослідження української

сатиричної творчості літературознавцями (О. Бабишкін, О. Білецький, П. Воробей, В. Воробченко, О. Дей, І. Дузь, Ю. Івакін, Ф. Погребенник, О. Полковенко, В. Рубан, А. Щербак), журналістознавцями (В. Здорова, О. Кузнецова, І. Михайлин, П. Федоришин, Й. Цьох, В. Шкляр, Ю. Ярмиш, А. Капелюшний, Л. Сніцарчук, О. Почапська, В. Стадник), мистецтвознавцями (І. Блюміна, Є. Демченко, М. Фіголь), аналізується сатиричний потенціал української мови – як на різних часових відтинках, так і на матеріалі творчості окремих авторів.

Метою статті є простежування визначальної ролі Т. Шевченка у зародженні демократично-політичної української сатиричної традиції, зреалізованої як у формі літературної творчості, так і графічного мистецтва.

Зародившись на фольклорному ґрунті, наприкінці XVI – на початку XVII століття в умовах антиклерикальних і антифеодальних рухів сатиричні тенденції, що проявилися в творчості окремих авторів (І. Вишенський, М. Андрелла), під впливом розвитку народної сатири сприяли формуванню цілого літературного напрямку. Публіцистична творчість його представників, за справедливим зауваженням П. Федченка, «служила ніби перехідним містком між публіцистичною стихією народнопоетичної творчості й газетно-журнальною публіцистикою [8, с. 254]. Православні полемісти XVI – XVII ст. широко використовували засоби сатири для викриття польсько-католицьких опонентів. Полемічна тогочасна література була своєрідною формою національної боротьби українського народу проти польської колонізації. Саме антикатолицьку сатиру в творах полемістів XVI–XVII ст., вважає Ю. Івакін, можна розглядати як одну із зародкових форм української політичної сатири [2, с. 9]. Іван Вишенський розширює горизонти сатири, втягуючи в поле зору соціальну сатиру на духовних і світських магнатів, шляхетство і короля. Про гумор та іронію як здатність дивитися на «речі важкі й болючі зі спокоєм і лагідним усміхом або переливати гарячий пафос, обурення, гнів також в усміх, але гіркий і гризучий» як властивість, «глибоко вкорінену в природі южноруса», говорив І. Франко, характеризуючи творчість Івана Вишенського

[5, с. 61]. Починаючи з творчості Івана Вишенського, сатирично-викривальний напрям став найхарактернішим для прогресивного українського письменства, а бурлеск і травестія XVII і, насамперед, XVIII століть намітили лінію переходу від шкільно-церковної літератури до світської, зумовили появу в ній образів простих людей, зображення народного побуту, звичаїв, утвердження розмовної мови [3, с. 82].

XVIII століття, акумулювавши всі фактори суспільно-культурного життя, ознаменувалося тим, що майже одночасно і в демократичній літературі, і в зображальному мистецтві під впливом народної сатиричної течії сатира формується в особливий вид художньої творчості [7, с. 19].

Сатира XVIII ст. є переважно анонімною, виникає й побутує в середовищі міського міщанства, дрібного духівництва, козацтва. Г. Сковорода своїй сатирі надає насамперед форми байки, ставши фактично зачинателем прозової байки в українській літературі, яка, однак, не прижилась у нашій літературі, не витримавши конкуренції з російською віршованою байкою. У XVIII ст. сформувалися такі традиції української сатири, як демократичність, реалістичність, тісний зв'язок із гумором, насамперед фольклорним [2, с. 11]. Усі людські вади, висміювані в моральній площині сатириками XVIII століття, розглядались авторами як відхилення від справжньої людської природи, як такі, що залежали від самої людини, її морального рівня, ними не був усвідомлений належним чином зв'язок пороків із соціальним і політичним устроєм.

У XIX ст. традиції української сатири збагачуються К. Пузиною, автором своєрідної ліричної сатири – сатиричної оди «Малороссийский крестьянин» [2, с. 12]. Однак він, як і інші попередники Т. Шевченка, обмежувався критикою окремих суспільних явищ і недоліків, не усвідомлюючи системності проблеми.

На новий ступінь висміювання пороків станів піднявся М. Гоголь. Його сатиричний метод розвинув і збагатив Т. Шевченко, засвідчивши глибоке розуміння предмета сатири, поглибивши розуміння її мети і розширивши коло її масштаб завдань.

Хоча будь-яка сатира є викривальною за своєю суттю, не кожен викривальний твір може бути охарактеризований як сатиричний. Саме з таких міркувань попри вагомий сатиричний струмінь поетичної творчості Т. Шевченка, оцінка його як сатирика була у науковому дискурсі неоднозначною. Дослідженню сатиричних мотивів, засобів і прийомів, використаних у Шевченкових творах, присвячені літературознавчі праці таких авторів, як Д. Тamarченко, Л. Стеценко, І. Пільгук. Попри те, що нині Т. Шевченко цілком заслужено вважається одним із найбільших світових сатириків, значення політичної сатири якого для свого часу і народу усвідомлювали вже сучасники, його «сатиричне амплуа» протягом тривалого часу дискутувалось і піддавалося сумніву. Ю. Івакіну, автору монографічного дослідження про сатиричне амплуа Т. Шевченка, належить кваліфікація Т. Шевченка як «першого політичного сатирика у новій українській літературі». У цьому контексті важливо також підкреслити, що гостра й демократична сатира Кобзаря передувала творчості таких визнаних сатириків, як М. Салтиков-Шчедрін, О. Герцен, М. Некрасов [2, с. 17].

Однією із основних особливостей безцензурної, нелегальної Шевченкової поетичної сатири є те, що вона, маючи виразно публіцистичний характер, майже не представлена в чистому вигляді, у всіх творах критичного спрямування завжди дуже вагомим є «позасатиричний» елемент. Для Т. Шевченка характерне широке введення сатиричних образів в художню тканину зовсім не сатиричних жанрів. Так, політичні мотиви рельєфно виписані у ліро-епічній поемі-інвективі «Сон» (із підзаголовком «Комедія»), де відверто називаються вороги українського народу – самодержавна Росія в особі царя й поміщиків, «панів пузатих». Шевченкове послання «І мертвим, і живим...» є зразком «виправної» сатири, яка має на меті переконати лібералів у доцільності антикріпосницьких позицій. «Кавказ» розвінчує колонізаторську імперську політику, зображаючи Росію як «тюрму народів». Сатиричний характер визначає звучання і таких творів, як «Великий льох», гостро-викривальних віршів «Холодний Яр», «Царі» та інші [2, с. 5]. Революційна за своїм

характером сатира поета зумовила помітний вплив не тільки на розвиток літератури, а й сприяла оформленню й активізацію визвольних рухів поневолених народів Російської імперії, зокрема українського, оскільки була спрямована на руйнування соціально-політичних засад тогочасного суспільства.

Час довів політичну довговічність Шевченкової сатири, її позачасовість і масштабність. Його сатиричні традиції збагатили С. Руданський, М. Старицький, Ю. Федькович, І. Франко, Леся Українка та автори пізніших періодів. Послідовником політичної сатири Т. Шевченка був І. Франко, який не лише створив переконливі сатиричні образи у власних багатопроблемних публіцистичних і художніх творах, високо оцінених сучасниками [10, с. 4–5], виступив новатором щодо змісту й форми сатиричних творів, але й долучився до теоретичного узагальнення сатиричної творчості, глибоко потрактувавши завдання й форми реалістичної сатири.

Хоча Т. Шевченко як сатирик найкраще чи майже виключно реалізований в поезії, сатиричні засоби він використовує і в щоденниках (сатиричні «картинки з натури», сатиричні висловлювання про імператора та його свиту, загальні міркування про специфіку сатиричної творчості), і в повістях («Несчастный», «Близнецы», «Прогулка с удовольствием и не без морали»).

Т. Шевченко є загальноновизнаним талантом і в малярстві, його малюнки, ілюстрації та офорти демонструють високий рівень графічного мистецтва. У наукових дослідженнях мистецтвознавців вказується, що саме Т. Г. Шевченко заклав революційні традиції української сатиричної графіки в середині XIX століття [9, с. 3]. Особливим сатиричним явищем є його незакінчена графічна серія «Притча про блудного сина» та інші художні твори. Т. Г. Шевченка вважають безпосереднім предтечею української зображальної сатири кінця XIX – початку XX століття. Гострою сатирою на самодержавство є окремі його аркуші до серії офортів «Живописна Україна» (1844 р.), зокрема «Судна рада», «Старости», «Казка» [9, с. 10].

У 2014 році побачила світ книжка – альбом «Наш усміхнений батько Тарас» [6], у якій подано два автошаржі, або, як поет їх називав, самосміхи: перший – у кашкеті, другий – у військовому однострої. Відомо, що крім сатиричної поезії та використання в своїй творчості дотепів, іронізмів, пародій, Т. Шевченко пробував себе і в карикатурі, і в шаржі, жанрах загалом йому не характерних. Так, в «Описах та коментарях» до т. 8 десяти томного зібрання творів Т. Шевченка описуються два альбоми 1846 – 1850 рр. Вони були відібрані у нього при першому арешті у квітні 1847 р., однак за відсутністю компрометуючих матеріалів були у повернуті і знаходились у нього під час його перебування в Орській кріпості та під час Аральської експедиції 1848 – 1849 рр. Вдруге і вже безповоротно їх забрали у поета під час другого його арешту 27.04. 1850. Під номером 57 (арк. 1) в описі значиться «Казах в юрті. Шаржі та інші начерки», виконані олівцем і чорнилом. На аркуші, крім начерків до малюнка 1848–1849 рр. «Казахи в юрті», бачимо три автопортретні шаржовані постаті та два профілі, з яких один – автопортретний [12].

Крім шаржів, сатирична графіка набувала у творчості Т. Шевченка форми й карикатурного жанру. Серед не знайдених творів у 10-томному зібранні творів Т. Шевченка вказується «Карикатура на міністра освіти С. С. Уварова» (м. Орськ, VI – 20.XII 1847). Вона являла собою картину-алегорію із зображенням малоросійського села з усіма ознаками південної природи. На першому плані картини – стара хатина, обнесена високим частоколом. Синювате небо місцями затягнуте хмаринками, з-за яких пробиваються сонячні промені. Обличчям до тину й спиною до хатинки стоїть тодішній міністр народної освіти; який тримає розгорнуту солдатську шинель і намагається загородити нею сонячні промені, що проникають через огорожу і, таким чином, залишити в тіні убогу хатину [12]. У літературі є згадки, що Т. Шевченка за неї було переведено з приватної квартири в казарму, а сама карикатура була відібрана й знищена [4, с. 34].

Ще одна карикатура, описи і згадки про яку знаходимо в літературі, однак сама вона не збереглася, – карикатура на раїмських офіцерів (укріплення Раїм;

19.VI – 25.VII 1848; 1.III 1849). Очевидці згадували, що Т. Шевченко на півторааршинній дошці обіднього столу в палатці прапорщика Е. В. Нудатова намалював пером карикатуру на раїмських офіцерів, які залилися до вродливої дочки провіантського урядовця Цибісова. Цей факт описується і в «Шевченківському словнику», там також згадуються його ілюстрації до рукописної збірки «Три літа» (карикатурні зображення військового та шаржовані автопортретні профілі), до гумористичного вірша О. Афанасьєва-Чужбинського. Пізніше, вже у 1859 року у Черкасах художник нібито намалював карикатуру на диякона Шпака, проте нині не маємо достовірних підтверджень цієї інформації, та й самі твори не збереглися [11, с. 265–290]. .

Таким чином, можемо підсумувати, що сатиричний формат є органічним для гострої викривальної творчості Т. Шевченка, втіленої як у слові, так і в зображенні. Сатира у його творах подеколи визначала жанрову природу творів (насамперед, сатиричних поем та сатиричних віршів) або ж була органічною складовою його літературної творчості. Не менш виразним і переконливим був Т.Шевченка і в сатиричній графіці, представленій такими жанрами, як карикатура та шарж, що дало підстави говорити про його визначальну роль у формуванні традицій української сатиричної творчості.

Список використаних джерел:

1. Єфремов С. Відгуки з життя та письменства / С. Єфремов // Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ ст. – К. : Дослідницький центр історії української преси, 2001. – С. 91–114.
2. Івакін Ю. О. Сатира Шевченка: Монографія [Текст] / Ю. О. Івакін.– К. : Вид-во АН РСР, 1959. – 336 с.
3. Калениченко Н. Л. Українська література ХІХ століття. Напрями, течії / Н. Л. Калениченко. – К. : Наук. думка, 1977. – 315 с.
4. Кранихфельд В. Т. Г. Шевченко – певец Украины. – СПб., 1911 – С. 34
5. Махновець Л. Сатира і гумор української прози ХVІ – ХVІІІ ст. / Л. Махновець – К. : Наукова думка, 1964. – 182 с.

6. Наш усміхнений батько Тарас : гумор, сатира, карикатура, пародія, шарж / Зладив М. Савчук. – Коломия : Вік, 2014. – 232 с.
7. Стернин Г. Очерки русской сатирической графики / Г. Стернин – М. : Изд-во Искусство, 1964. – 335 с.
8. Федченко П. М. Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку / Федченко П. М. – К. : „Наукова думка”, 1969. – 350 с.
9. Фіголь М.П. Політична сатира в українському мистецтві кінця XIX – початку XX століття / М. П. Фіголь – К.: Мистецтво, 1974. – 55 с.
10. Халімончук А. М. [http://litopys.kiev.ua](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Суспільно-політична сатира Івана Франка [Текст] / А. М. Халімончук. – Львів : Видавництво Львівського держ. ун-ту, 1955. – 92 с.</p><p>11. Шевченківський словник. У двох томах. – К., 1976. – Т. 1. – 416 с.; К., 1978. – Т. 2. – 412 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <a href=)
12. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 10 т. / Відп. ред. В. І. Касіан. – К., 1963. – Т. 8: Живопис, графіка 1847–1850 років. – VIII с. + 193 іл. + 98 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: litopys.org.ua/shevchenko/shev8014.htm

Олена Калита,
к. пед. н., доцент
кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України

ПРОЕКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Проблема комунікації у процесі навчання порушувалася ще прогресивними педагогами минулого. Витоки свідомих зусиль синтезувати теоретичні основи навчального процесу пов'язані з педагогічно діяльністю та працями Я. Коменського. У своїй «Великій дидактиці» він уперше пояснює і теоретично обґрунтовує навчання як закономірний процес, який має

забезпечити розвиток освіти на широкій основі. «Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде: пошук та відкриття способу, за якого б учителі менше навчали, а учні більше б вчилися» [4, с. 162].

Ідея комунікації знаходить відображення сьогодні у світовій педагогіці, якою протягом багатьох століть робилося чимало спроб «технологізувати» навчальний процес з метою підвищення ефективності комунікативної підготовки майбутніх фахівців. «Освіта є великою галуззю індустрії і тому має застосовувати методи масового виробництва. ...В освіті цілком можлива своя «промислова революція». Мабуть, лише таким шляхом вдасться зробити освіту ефективною» [6, с. 669]. Погоджуючись із дослідниками, вважаємо, що технологічність освітнього процесу виступає показником його якості, бо дає відповіді на запитання «Яким чином здійснювати підготовку?», зокрема комунікативну.

У формуванні комунікативної компетентності майбутніх юристів ефективним є використання проектної технології навчання.

Поняття «проект» і відповідні види діяльності були предметом досліджень філософів, психологів, педагогів (М. Кагана, В. Безрукової, В. Гузєєва, В. Докучаєвої, І. Єрмакова, В. Кукушина, Ю. Машбиця, Є. Полат, А. Хуторського, Г. Щедровицького та ін.).

Вважається, що вперше організацію проектної діяльності у сфері освіти було здійснено в 20-і роки XX ст. в США завдяки методу проблем (пізніше стали називати «методом проектів»), розробленому американським філософом і педагогом Дж. Дьюї. Отже, метод проектів як форма відображення проектної культури, спосіб навчання учнів розвинувся в надрах гносеологічної течії прагматизму (від лат. *pragmaticus* – справа, дія).

В подальшому над розробленням цього методу працював У. Кіпатрік, обґрунтовували необхідність його запровадження для навчання й радянські вчені П. Архангельський, М. Крупеніна, Н. Крупська, М. Рубінштейн та інші.

Сьогодні відбувається ґрунтовне переосмислення методу проектів та його застосування в освітній практиці. Про це свідчить той факт, що за останні

десятиліття суттєво зросла увага науковців у царині використання проектних технологій у навчально-виховному процесі у ВНЗ. На практиці утверджується ідея про те, «щоб прийняти історичний виклик XXI століття, освіта має носити випереджувальний характер, тобто бути націленою на майбутнє, на розв’язання проблем нового століття, розвиток ключових компетентностей вихованців, формування в них проектної культури, нових способів мислення і діяльності» [2, с. 13].

На сьогодні проектна технологія (від грецьких слів «*techne*» – мистецтво, ремесло, уміння і «*logos*» – наука) розглядається як «інструмент, який створює унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, *комунікативних* тощо) і самостійності учня в оволодінні нового, стимулюючи його природну допитливість і творчий потенціал» [3]. Метод проектів посідає особливе місце як засіб максимального наближення особистості до реального життя та залучення її до розв’язання конкретних завдань у просторі міжособистісного та ділового спілкування й співпраці [5, с.].

Структурно ця технологія є системою операцій, технічних дій і функцій, які реалізує викладач на кожному етапі процесу підготовки майбутніх фахівців; функціонально вона детермінує взаємодію мети, змісту, прийомів, методів, засобів навчання, способів контролю і корекції, результату, діяльності викладача і студента.

Сутність проектної технології ми бачимо у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів (змісту, етапів, методів тощо), що адаптує навчально-виховний процес до структурних та організаційних вимог навчального проектування. Воно, в свою чергу, передбачає системне і послідовне моделювання тренувального розв’язання проблемних ситуацій, що вимагають від учасників освітнього процесу пошукових зусиль, спрямованих на дослідження та розроблення оптимальних шляхів їх розв’язання (проектів), їх неодмінний публічний захист та аналіз підсумків упровадження.

Крім загального визначення сутності проектної технології, ми

пропонуємо ряд обов'язкових критеріальних вимог до її сучасного тлумачення: наявність освітньої проблеми, складність та актуальність якої відповідає навчальним запитам та життєвим потребам студентів; дослідницький характер пошуку шляхів розв'язання проблеми; структурування діяльності відповідно до класичних стадій проектування; моделювання умов для виявлення студентами навчальної проблеми (її постановка, дослідження; пошук шляхів розв'язання; експертиза та апробація версій; конструювання підсумкового проекту (чи його варіантів); його захист; корекція та впровадження); самодіяльний характер творчої активності студентів; практичне чи теоретичне (але в будь-якому випадку прикладне) значення результату діяльності (проекту) та готовність до застосування (впровадження); професійна цінність діяльності (студенти здобувають знання, розвивають особистісні, комунікативні якості, оволодівають необхідними способами мислення та дії).

Проектна технологія припускає цілеспрямоване створення нових, доцільних форм діяльності спочатку за допомогою випереджаючих уявлень, а потім шляхом реалізації відповідного проекту. За такого підходу доводиться не просто описувати те, що вже з'явилося в реальності, але й створювати на основі теоретичного бачення те, чого до здійснення проектної роботи не було.

У своєму дослідженні представляємо проектну технологію такими технологічними етапами, які, безумовно, знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємопереходах (рис. 1.1).

Робота над проектом дає змогу задіяти в процесі навчання не тільки інтелект, досвід, свідомість людини, а й її почуття, емоції, вольові якості, сприяє «зануренню» в навчальний матеріал, визначенню особистістю свого емоційно-ціннісного ставлення до нього, підвищенню ефективності засвоєння, що дає відчуття успіху. Проектна робота передбачає включення механізмів запам'ятовування й відтворення інформації; передачу інформації іншим; застосування знань у варіативних ситуаціях; розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частин і цілого; наведення аргументів та доказів, перегрупування окремих частин і створення нового цілого тощо.

Проектна діяльність розвиває ініціативу, самостійність, організаторські здібності, стимулює процес саморозвитку.

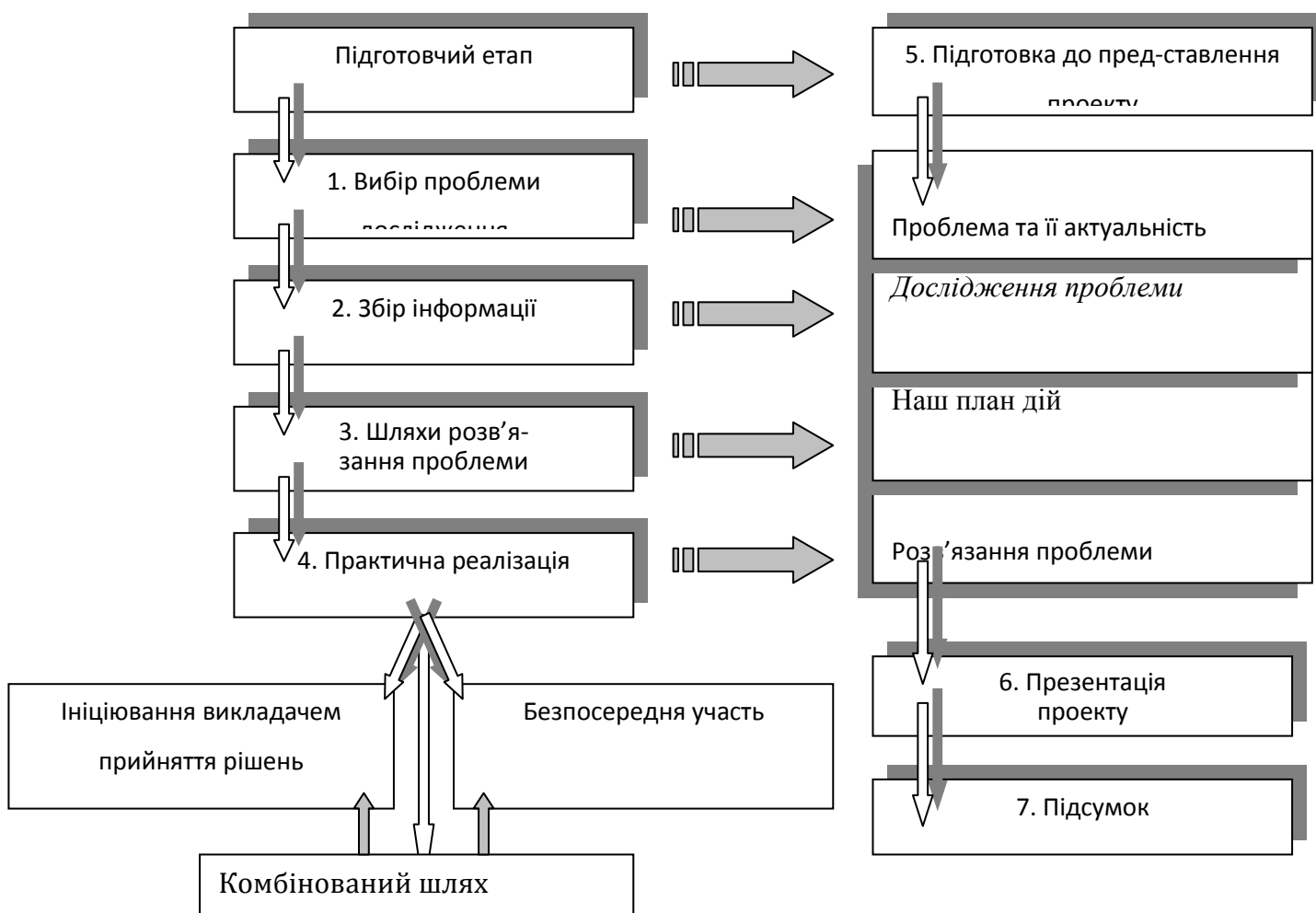

Рис. 1.1. Етапи проектної технології

Метод проектів сприяє не лише розкриттю можливостей і здібностей студента, а й усвідомленню, оцінюванню особистісних ресурсів, визначенню значущих і соціально-ціннісних перспектив. Актуалізація внутрішніх сил здійснюється самою особистістю. Студент намагається оволодіти необхідною інформацією, знаннями, активізує творчі здібності, природні задатки й долає ті, які заважають йому в досягненні мети.

Аналіз літературних джерел свідчить також про наявність певних обмежень у використанні проектної діяльності, а саме: низька мотивація викладачів до використання цієї технології; низька мотивація студентів до участі у проекті; недостатній рівень сформованості у них вмінь проектної діяльності; нечіткість визначення критеріїв оцінки презентованих проектів. У зв'язку з другим

обмеженням наведемо декілька прийомів, які забезпечують виявлення зацікавленості студентів у проектуванні: 1) пояснення сутності проектної технології – висвітлення значущості проектної діяльності, детальна характеристика послідовності дій автора проекту; 2) анотування переліку можливих тем проектів (не менш 10–15 тем). Важливо прокоментувати можливі результати, очікувані проектні рішення, здійснити уявне моделювання; 3) презентація варіантів виконаних проектів. У процесі представлення варіантів різних проектів необхідно ознайомити студентів зі змістом та обсягом проекту, вимогами до його оформлення; акцентувати увагу на елементах творчості; уявити сильні та слабкі сторони проектів; повідомити критерії оцінювання тощо [2, с. 276–277].

Проведеними нами спостереженнями за участю студентів у навчальних проектах було встановлено, що з кожним етапом розширення сфери активного професійного спілкування майбутніх юристів, зростає рівень професійної підготовки, комунікативної компетентності. Майбутні правознавці впевненіше виступали з промовами, вчилися володіти емоційним станом при запеклій суперечці, словом як засобом юридичної праці, функціональними різновидами юридичного мовлення, стилістично використовувати фразеологічні звороти в мовленні юриста, адаптувати мовлення до різноманітних несподіванок юридичної діяльності, уникати реплік і висловлювань, психологічних бар'єрів та незручностей, не втрачати здатності продуктивно мислити, наводити незаперечні аргументи, докази, виявляти повагу, такт, ввічливість, толерантність, викликати у співрозмовника зворотну позитивну реакцію, необхідну для вирішення юридичної справи.

Отже, проектна технологія є розвивальним середовищем, що формує в майбутніх фахівців комунікативну, професійну компетентність, сприяє набуттю навчального, професійного й життєвого досвіду, досвіду багатомірних моделей спілкування (педагогіка співпартнерства).

Список використаних джерел:

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання : [підруч. для педагогів] / Григорій

Ващенко. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.

2. Доброскок І. І. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів засобами проєктивної діяльності /І.І. Доброскок // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: Педагогічні науки. – 2/2010.

3. Єрмаков І. Г. Компетентнісний потенціал проєктної діяльності / І. Г. Єрмаков // Проектна діяльність у школі [упоряд. : М. Голубенко]. – К. : Шк. світ, 2007. – С. 5–18. – (Б-ка „Шк. світу”).

4. Єрмаков І. Г. Матеріали до проєкту. Компетентнісний потенціал проєктної діяльності [Електронний ресурс] / Іван Гнатович Єрмаков. – Режим доступу : <http://npu.edu.ua/ext/102/files/materyaly.doc>.

5. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные сочинения. – М.: 1965. – 162с.

6. Матяш Н. В. Генезис и сущность понятия «Проектная деятельность школьников» / Н. В. Матяш // Совершенствование технологического образования учащейся молодёжи : сб. материалов международной научно-практической конференции «Технологическое образование сельских школьников в современных условиях». 19–21 сентября 2000 года / под ред. Р. А. Галустова. – Армавир, АГПИ, 2000. – С. 146–154.

7. Pressey S.L. A Third And Fourth Contribution Toward The Coming Revolution In Education // School and Society. – 1932. – Vol.36.– P. 668–672.

Тетяна Калита,
старший викладач
Університету ДФС України

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Національне виховання неможливе без поваги до національних святинь і національних авторитетів. Формування національної самосвідомості майбутніх громадян без оволодіння рідною мовою, без реформи національної системи освіти, культури й моралі ніколи не відбудеться. Краща форма боротьби з

агресивною бездуховністю – протиставити їй духовність і культуру нації, народу, культуру людини, культуру праці і поведінки. Наша держава має усвідомити, що культура і освіта – найефективніші ідеологічні чинники, здатні відродити і самоідентифікувати націю. Іншими словами – треба починати з формування національної свідомості, поваги до своїх традицій та цінностей. Система освіти в Україні до цього часу зорієнтована на передачу знань, а освітні технології ґрунтуються переважно на запам'ятовуванні інформації і є пасивними, а не розвивальними, не виховними. У цивілізованих країнах світу молодих людей у вищому навчальному закладі навчають жити, бути особистістю, патріотом своєї батьківщини, організатором ділового життя, що набагато важче, ніж навчати знати і вміти виживати. Кінцевим результатом роботи освітніх закладів має стати людина з почуттям національної і власної гідності, з потребою пізнавати світ, себе, мати сенс власного життя, людина з високим інтелектом і широким світоглядом, умінням реалізувати себе у подальшому житті. Духовність та інтелект – основні складові в формуванні особистості, яка може претендувати на звання національної еліти.

Сповідування національних, гуманістичних цінностей перестає бути соціальною нормою, моральною вимогою, а є необхідністю і головною умовою виживання, розвитку людини. Дедалі більш відчутною стає важливість не лише нових знань, ідей. Необхідно мати принципово нові змістовні, інформаційно-комунікативні, дидактичні, психологічні, соціальні технології. Замість авторитарної, маніпуляційної парадигми важливо наскрізь утверджувати в педагогіці гуманістичну парадигму. Тоді уможливиться реалізація головного завдання Національної доктрини розвитку освіти – гуманізації освіти. Прагнення до цього не є стихійним процесом чи лише громадянською ініціативою, оскільки важливою тут є і роль держави. Адже держава, – писав Гегель, – не тільки закріплює суспільство правовими відносинами, але й сприяє єдності у звичаях, освіті, світогляді, мисленні і дії [1, 69]. Правильно вибудована і добре підтримана суспільством освіта стає головним чинником громадянського процесу.

Національний характер освіти, принцип гуманізму і демократії змушують українську педагогіку формувати повагу до іншої людини як до самої себе, що важливо у відносинах між людьми, етносами, державами, культурами; толерувати взаємозв'язок і взаємообмін між суб'єктами навчально-виховного процесу, етнічними культурами і загальнолюдськими цінностями; утверджувати розуміння необхідності соціального партнерства національної і загальнолюдської культури. Слід виходити з того, що лише завдяки інтелектуальному і моральному розвитку людина отримує здатність виконувати обов'язки по відношенню до інших. Чим вужчі й обмеженіші можливості для виконання обов'язків, тим вужчою стає на індивідуально-суспільному рівні система відносин, які формують громадянське суспільство, особливості його економічного, етичного, релігійного, державного, культурного, етнонаціонального характеру.

Гуманна педагогіка – це природознавча педагогіка, направлена на життєтворчий, культуротворчий духовний розвиток людини, на якісне зростання людського потенціалу в суспільстві, сприяє його етизації та інтелектуалізації.

Проблемою освіти в Україні залишається впровадження філософії трьохвимірної єдності природи, суспільства і людини, коли забезпечується цілісність соціального, культурного буття і особистості. Такий підхід означає, що зміст освіти дедалі більше має піддаватися не лише міждисциплінарному, багатоаспектному аналізу, а й впливу екологічних, інформаційних, соціальних, психологічних, культурних, антропологічних чинників. З одного боку освіта не може ігнорувати інформацію, знання, ідеї, цінності у цих сферах, а з іншого – слід позбавитись надмірності фактології, інформаційних інтервенцій, що перевантажують учасників освітнього процесу.

Високотехнологічне освітнє середовище має формуватися на екоантропоцентристському підході, коли людиною враховується якісний стан природних і рукотворних ресурсів, інформаційна культура, ціннісні орієнтири, взаємовідносини з іншими людьми, соціальною дійсністю, культурно-освітнім

середовищем [2;с.114]. Природа, культура, соціум, психоантропологічне оточення – це є ті сфери, які обумовлюють необхідність взаємодії людини.

Для гармонізації стосунків особистості з природою, соціумом необхідно опиратися на логіку і почуття, раціональне і ірраціональне, етику і право, віру і культуру, теорію і практичні уміння. Соціально і психологічно є виправданим підхід щодо формування педагогічної культури особистості, коли екологія пов'язується із здоров'ям (фізичним, духовним, моральним) людини. У такій міжпредметній освітній сфері ефективніше відбуватиметься гуманізація змісту освіти.

Стратегія гуманізації, гуманітаризації освіти логічно стверджує прийнятність такого підходу в її основі. Адже він сприяє цілісності освітнього процесу, який об'єднує мотиваційні інтереси і запити особистості, природо-соціосередовище, процесуальні та інституційні чинники.

Проте ефективне й оптимальне працююче освітнє середовище можна створити за умов, коли на методологічному й практичному рівнях діють принципи керованості, реалістичності, відкритості, культуро- і природовідповідності.

Стосовно принципу культуровідповідності, то впродовж останніх років йому приділяється чимало уваги, враховуючи його значущість для розвитку національної освіти. Орієнтація на загальнолюдські цінності, національно-культурні досягнення й ідеї стала найголовнішим пріоритетом гуманітарної підготовки, сутністю реформування навчально-виховного процесу. На цій основі відбувається усвідомлення необхідних для нації, держави цінностей у духовній, економічній, інформаційній, екологічній сферах. Проте на його формування впливає не тільки впровадження в зміст освіти сумісних, культурних, національно-історичних цінностей. Для високоякісного освітнього середовища важливо і те, в який спосіб, наскільки ефективно відбувається реалізація цього принципу. Культурно-освітнє середовище вимагає розширення критеріїв і вимог до принципу культуровідповідності. Вони мають психологічний, педагогічний, естетичний, морально-етичний, економічний,

технологічний характер. Адже пізнавально-виховний процес ставатиме більш ефективний і продуктивний, коли враховуватиме: наскільки базові гуманістичні цінності, знання, методи відповідають індивідуальним можливостям і потребам особистості; чи формуються естетичні смаки, культура, уподобання, естетизується освітнє середовище; чи продукується, демонстративно підтверджується бережливе ставлення до природи, ресурсів; чи враховується повага до культурних, історичних надбань тощо.

Принципи гуманізму, демократії, культуровідповідності, народності, полікультурності не можуть бути зігноровані, а мають бути зорієнтовані на позитивну мотивацію соціальної дії особистості. Випускник вищої школи має бути повноправним, відповідальним і активним учасником вирішення соціально-економічних, морально-етичних, культурно-освітніх, екологічних та інших проблем. З метою виховного впливу, професорсько-викладацький склад з різних галузей науки, що вивчаються у ВНЗ, повинен зробити все, аби показати пріоритетні здобутки представників вітчизняної науки, культури, освіти, мистецтва. З метою поширення кращих здобутків національної культури та духовної спадщини бажано проводити фестивалі та конкурси, відроджувати національні, етнічні свята та обряди, популяризувати притаманні українському народу духовні й моральні цінності. Отже, завдання освіти – допомогти виробляти адекватні суспільні, державні, індивідуальні реакції на світ в умовах національного розвитку і глобалізму, економічної свободи і ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Гегель Г. Учение о праве, долге и религии. – Работы разных лет. В двух томах. Т.2. – М.: Мысль, 1973. – 527 с.
2. Філіпчук Г. Пріоритет екоантропоцентризму в освітній політиці// Українознавство. Число 1, 2005. – С.111 – 115.
3. Запесоцкий А.С. Образование: философия, культурология, политика. – М.: Наука, 2002. – 456 с.

4. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід. – Наукова монографія. – Дніпропетровськ, Видавництво «Промінь», 2001.
5. Сидоренко Олександр. Проблеми гуманізації та гуманітаризації в освітній реформі в Україні // Вища освіта України. – 2001. – №2. – С. 63-67.

Максим Міхєєв,
курсант Університету ДФС України
Науковий керівник:

Павлова А. К., к. філол. н., доцент кафедри журналістики, української словесності та культури Університету ДФС України

ФЕНОМЕН МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

Мова – це дзеркало, яке знаходиться між світом і людиною, за допомогою якого ми можемо пізнати найважливіші властивості світу. У ньому відображені не лише реальний світ й умови життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу.

В.В. Жайворонок зазначає, що світ для людини постає таким, яким вона його пізнає, сприймає і освоює, залежно від рівня особистісного розвитку. Картина ж світу – це витвір людської діяльності, але не фізичної, а мисленнєвої, пізнавальної, результат освоєння навколишнього світу. Феномен світу, який людина сприймає через рідну мову, постає для неї таким, якою є для неї сама мова. Отже, ми бачимо, що сучасні лінгвісти тяжіють до розгляду людини в мові та мови для людини, а не мови для самої себе [2].

Відтак, кожна мовна одиниця зорієнтована на концептуальний простір довкілля, стаючи мовленнєвим виявом того чи іншого його фрагмента. У лінгвокультурологічній парадигмі знання мова відіграє функцію засобу інтерпретації феномену культури та відображення психологічного характеру народу, який послуговується цією мовою. На думку О.С. Комара, мова відображає загальнонаціональну культуру, яка визначається культурними

надбаннями всього народу та його морально-етичними цінностями [4]. Так, можемо стверджувати, що результатом відбиття в мові явищ навколишньої дійсності стає поява картини світу, однак у різних її варіантах – концептуальна, мовна, наївна – залежно від ступеня узагальненості результатів осягнення навколишнього світу. І тому варто бодай у найзагальнішому вигляді розмежувати згадані нами поняття. Найбільш загальні характеристики має концептуальна картина світу, яка, за Л.А. Лисиченко, постає явищем багатовимірним, «в якому відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами» [5].

На думку лінгвістів, мовна картина світу – це система уявлень про світ, які, проходячи крізь людське пізнання, стають ментальними конструкціями, віддзеркаленими на всіх рівнях мовної системи, і можуть бути передані іншим членам спільноти засобами національної мови. Наголосимо на тому, що більшість дослідників вважає, що між мовною і концептуальною картинами світу існує тісний взаємозв'язок: мова ніби окреслює, виокремлює певні елементи концептуальної картини світу [2].

Тобто мова пояснює зміст концептуальної картини світу, зв'язуючи слова між собою, внаслідок чого утворюється мовлення. Незважаючи на це, мовна і концептуальна картини світу мають низку відмінних ознак. Звернемо увагу на аспект динамічності картин світу. Через пізнання навколишнього світу відбувається постійне поповнення і зміна концептуальної картини світу, в той час як мовна картина світу є більш консервативною і довго зберігає аспекти застарілих уявлень людини про світ. Щодо структурного аспекту картин світу, то тут яскраво виявляється їхній взаємозв'язок, зумовлений схожістю їхньої внутрішньої структури: концептуальна структура може бути організована у вигляді фреймів або ідеальних когнітивних моделей, а мовна – у вигляді тезауруса, окремі блоки якого можуть бути схожими із семантичними, асоціативними або тематичними полями [3].

С.Я. Єрмоленко наголошує, що одиниці мовної картини світу – це етнопсихолінгвальні явища, лінгвокультуреми. Зазначимо, що такий підхід до

розгляду мовної картини світу є досить оригінальним [1]. До цього мовна картина світу членувалась на такі одиниці: концепти, фрейми, сценарії. Одиницями мовної картини світу також визначаються лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики; лексико-синонімічні ряди; семантичні поля, що об'єднуються навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля тощо.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С.Я. Мінлива стійкість мовної картини світу // Мовознавство. 2009. № 3-4. С. 94 – 103.
2. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення // Культура народів Причорномор'я. 2002. №32. С. 51 – 53.
3. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: нариси. К., 2007. 262 с.
4. Комар О.С. Етнокультурна парадигматика національно-маркованих мовних одиниць: автореф. дис. канд. філолог. наук: 10.02.01 / О.С. Комар. К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2009.
5. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.

Ліана Науменко,

старший викладач кафедри журналістики, української словесності та культури Університету ДФС України

З ІСТОРІЇ СИСТЕМАТОЛОГІЧНОГО ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ

Систематологічний аспект дає можливість вийти на виявлення семасіологічних закономірностей лексико-семантичної системи мови. Він якнайтісніше пов'язаний із аспектом культурологічним (українознавчим), бо аналіз лексичних значень засвідчує, що в багатьох повнозначних словах предметної лексики визначається етнічно-етнографічний компонент.

Мета нашого дослідження – продовжити виявлення національної специфіки мови на лексичному рівні. Здійснюється це за допомогою структурно-

семантичного аналізу. Його зачинателями у вітчизняному мовознавстві стали О.О.Потебня та М.М.Покровський. Семантичні парадигматичні дослідження були виконані на матеріалі європейських мов Проблеми структурно-семантичного аналізу лексики вирішували такі українські вчені як В.С.Ващенко, Л.А.Лисиченко. На особливу увагу заслуговують розвідки Ж.П.Соколовської. Наукові основи парадигматичного семантичного упорядкування лексики закладали В.М.Русанівський, О.О.Тараненко. Дану проблему розробляли М.П.Кочерган, І.М.Гетьман. Заслуговують на увагу дослідження Н.Г.Долгих, Н.А.Слюсарєвої.

Одне з перших синхронічних із залученням елементів діахронії структурно-семантичних досліджень належить А.С.Зеленьку. Саме він структурно-семантично дослідив регіональну усномовну виробничо-професійну сільськогосподарську лексику Прикарпаття зіставивши її з ідентичною лексичною підмакроструктурою східнополіського говору на тлі відповідної лексики суміжних говорів і лексики української, російської, певною мірою білоруської та польської мов. Вагомим внеском у практику структурно-семантичного дослідження є й інші його роботи. Дещо пізніше типологічні роботи на матеріалі російської, української, англійської мов виконані Л.Ф.Моїсеєвою. Особливо збагачує методику структурно-семантичного аналізу лексики дослідження Г.М. Яворської. Досліджували цю проблему З.Т.Ганудель Я.Ю.Вакалюк, К.Д.Глуховцева, В.Д.Познанська та ін.

Один із основоположників системного вивчення лексики М.М.Покровський вказував, що слова та їх значення об'єднуються у різні групи. Основою для об'єднання можуть бути нелінгвістичні, власне лінгвістичні та лінгвостилістичні ознаки. У сучасній семасіології в ряді досліджень основними мікроструктурами називають предметно-тематичні та лексико-граматичні групи (поля). Такої думки дотримуються в україністиці – Л.Ф.Моїсеєва, П.Ю.Гриценко. На думку В.М.Русанівського: «Тільки аналізуючи взаємозв'язки слів у семантичних полях, можна встановити значеннєву глибину кожного з них.»

У нашій роботі ми будемо використовувати термін предметно-тематична група (мікроструктура, мікрогрупа) як різновид парадигматичної групи, у якій одиниці пов'язуються на основі позамовних чинників.

Потребують тлумачення поняття лексема, семема, сема, типології останніх.

Г.А.Уфимцева, йдучи за термінологією В.В.Виноградова, доводить, що слово у всій сукупності своїх лексичних значень постає як лексема. Вона ж вважає, що гранично малою, специфічною одиницею лексико-семантичної системи є бінарний лексико-семантичний варіант слова на протигагу однобічним семантичним ознакам, семам, притаманним семантичному рівню. Д.М.Шмельов для визначення елементарних смислів використовує поняття складові елементи власне лексичних значень. Він розрізняє два типи семантичних ознак: диференційні та інтегральні (диференційні ознаки важливі для виявлення парадигматичних протиставлень, інтегральні – заповнення лексичного змісту слова). Дослідник виділяє й категоріальні семантичні ознаки, які відіграють особливу роль у семантичній організації лексики. На думку П.Ю.Гриценка, «семантичну структуру лексеми утворює кінечна множина сем (компонентів значення), яка вичерпує можливу реалізацію смислу лексеми на певному синхронному зрізі». Автор усю увагу зосереджує на репертуарі, наборі мовних одиниць, якими репрезентовано фрагмент семантичного й позамовного простору. Він вважає, що способи організації компонентів системи як цілісності – архітектоніка – типологічно більш однорідні, ніж репертуар, хоча їх важче з'ясувати й дати їм однозначні визначення [8]. В.М. Русанівський доводить, що семема не існує поза лексемою, а є її матеріальним носієм, становлячи одне із її значень, сема ж виражає певне відношення, яке існує в об'єктивній дійсності [15]. В.В. Виноградова у статті «О формах слова» запропонував розрізняти два поняття й два терміни – слово й лексема, тобто лексична одиниця мови як система форм і функцій, усвідомлювана на фоні структури мови в цілому, чи форма слова й слово [6]. Він вважає, що семи, з яких складається зміст лексичних значень слів, співвідносяться з ознаками

відповідних понять, які відображають ознаки явищ реальної дійсності, тому семи за своєю природою позалінгвістичні [6]. Вона ж доводить, що семна структура будь-якого слова побудована ієрархічно, її компоненти – семи – нерівноправні. Автор виділяє найзагальніші семи, категоріально-граматичні семи, що уточнюються за допомогою сем лексико-граматичних, які притаманні лексичним значенням слів однієї частини мови, але не є однаковими для всіх цих слів. Ще більш конкретними й менш загальними вважає семи власне лексичні, серед яких виділяє головні (домінуючі) й залежні (підпорядковані). Перші вона називає категоріально-лексичними семами, останнім під порядковані менш загальні семи. А.С.Зеленько під терміном семема розуміє слово у плані змісту, смислу, взятого в аспекті лексичного значення [11], слово ж у єдності лексичного й граматичного значень – то лексема (там же). Дослідник визначає семему через сему – відношення: семема – це сукупність сем (там же).

У нашій роботі послуговуємося такими термінами: лексема – сукупність семем, сема – компонент семеми, який відображає окрему ознаку денотата, інтегральна, набір мовних одиниць, яким репрезентовано фрагмент семантичного й позамовного простору, зовнішньоструктурні близькі та віддалені семантичні зв'язки, підмакроструктура.

Кожна мова відбиває світ по-своєму. Елемент культури входить у структуру слова будь-якої мови в якості компонента його семантики. Проблема вивчення слова пов'язується з пошуком ментального концепта, національно-мовна картина світу тією чи іншою мірою "спрекетована" на всі рівні мовної системи, однак на лексико-семантичному рівні розбіжності між різними мовами особливо виразні, а також національні особливості в мові відбиває лексика історико-культурного, етнографічного характеру, в якій простежується власний шлях розвитку народу. Так Т.А.Космеда [13] наголошує, що саме при вивченні мов у культурологічному аспекті розуміються й виявляються ті глибинні відмінності, що існують навіть у близькоспоріднених мовах, і особливо яскраво це виявляється у лексиці та фразеології.

Ми погоджуємося з думкою авторів, які стверджують, що культурно-національна семантика закодована у словах, фразеологізмах, цитатах тощо (В.Г.Гак, Б.Ажнюк, С.Єрмоленко, В.Кононенко, Б.Ларін, В.Мокієнко, Г.Онкович, Є.Поливанов, О.Чередниченко, Ю.П.Солодуб, Л.М.Дяченко, Г.С.Голева та ін.).

А.С. Зеленько доводить, що ігнорування етнографічного елемента не припустиме при дослідженні лексичної системи, бо призводить до спотворення справжньої моделі системи лексики мови [10]. Отже, етнічно-етнографічний компонент досить важливий, бо в ньому відбито життя суспільства, його матеріальна та духовна культура, тобто такий компонент відображає певний спосіб життя етносу.

Д.О. Добровольський застерігає проти включення максимально широкого кола мовних явищ у поняття національної культури [9]. Він же наголошує на тому, що різні мовні спільності, послуговуючись різними інструментами концептоутворення, формують різні картини світу, що є по суті основою національних культур. О.А.Черепанова говорить про два рівні прояву культурного фону у лексиці: перший – відображення у лексичному складі мови та окремому слові специфіки матеріальної культури епохи, другий – вплив власне світоглядного фактора. Деякі українські вчені доводять, що лексичні одиниці, які передають національний колорит оригіналу, становлять досить великий і неоднорідний шар: вони позначають усе те, що є характерним для культури, побуту, традицій кожного народу впродовж різних історичних епох. Д.Б.Гудков наголошує, що до цього часу досить мало приділялося уваги тому, як культуровідображаючі елементи семантики слова впливають на його вживання у мовленні. Зауважимо, що цілком погоджуємось з Ю.А.Бельчиковим [3], який говорить про необхідність культурознавчого аспекта у філологічному дослідженні, а також К.Б.Бабуріною [2] у тому, що етнолінгвістичний аспект набуває важливого значення в історичній лексикографії.

У нашій роботі лексеми, що характеризують реалії, властиві життєдіяльності окремої національно-культурної спільності, називаємо

етнографізмами. Цей термін уживається на позначення явищ культури, предметів побуту, традицій народу тощо, щодо тієї мови, в якій вони є первинними. На рівні безеквівалентної лексики близькоспоріднених мов виявляється гіпонімія, що являє собою здатність однорідних лексичних одиниць співвідноситися з поняттями, обсяги яких не перетинаються.

Лексичне значення в багатьох словах супроводжується емоційно-експресивним компонентом. Так, Ю.Д.Апресян розглядає так звані конотації, що характеризують вихідні значення слів, а реалізуються в переносних значеннях, а також метафорах, демінутивах, фразеологічних одиницях і т.ін. [1]. Саме конотації, на думку вченого, мають національну специфіку. До конотацій Л.М.Васильєв відносить експресивно-образний, емоційно-образний та модально-оцінний зміст. Н.З.Котелова серед дванадцяти основних семантичних ознак виділяє й емоційно-експресивну. И.Стернин [14] та В.Чабаненко [18] розглядають конотативний компонент значення у зв'язку з інтенсифікацією останнього. В.Н.Телія [17] тлумачить конотацію як будь-який прагматично орієнтований компонент плану змісту мовних сутностей, який доповнює денотативний граматичний їх зміст на основі відомостей, що співвідносяться з прагматичними факторами різного роду: з асоціативно-фоновим знанням мовців даної мови про властивості й вияви позначуваної реалії або ситуації, з раціонально-оцінним або емоціонально-оцінним ставленням мовця до позначуваного, із стилістичними регістрами, які характеризують умови мовлення або сферу мовної діяльності, соціальні стосунки між учасниками мовлення, її форми і т. ін. Сфера конотації у власне лінгвістиці розширилася, вийшовши за межі експресивно-оцінно-стилістичних рамок, вона захопила соціально-політичні, морально-етичні, етнографічні поняття.

Конотація (стилістика, оцінка) може бути розглянута як прагматичний аспект значення, що відображає відношення суб'єкта до знака, його систему цілей.

В.І.Говердовський (описав двадцять видів конотацій, що згруповані в три основні групи: експресивно-оцінні, контекстні, історико-культурні [7].

В.Н.Вакуров доводить, що при вивченні емоційності у мові, зокрема при вивченні проблеми зміни емоційного значення й проблеми емоційної багатозначності необхідно враховувати об'єктивний характер цього явища та його суспільну, колективну природу. Л.С. Загребельна на матеріалі суспільно-політичної лексики публіцистичного стилю виділяє стилістичну маркованість як форму конотації. Л.О.Черненко вважає, що в словах, стилістично маркованих (а емоційні засоби завжди стилістично марковані), той, хто говорить виражає своє ставлення до мовленнєвої ситуації, співбесідника тощо, тобто оцінює тип мовлення.

Конотативний аспект семантики цікавить багатьох вчених (Е.Ю.Мягкова, Т.Г.Винокур, Е.Ф.Петрищева, Н.А.Лук'янова, Т.В.Маркелова, В.І.Шаховський, Н.Д.Арутюнова, І.В.Ковальська, Л.Н.Аніпкіна, В.Н.Цоллер, Л.Б.Матевосян В.Л.Іващенко, С.М.Проскуркіна та ін.).

Отже, на сьогодні залишаються актуальними питання достатності історичного та етимологічного коментарів та розв'язання питання оптимального співвідношення інтегральної та диференціальних сем у структурі семіми, що допомогло б уникнути певних негативних моментів.

Список використаних джерел:

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды: В 2 т./ Ю.Д. Апресян. – М.: Школа «Языки русской культуры». Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. – 766ст.
2. Бабурина К.Б. Этнолингвистический аспект в исторической лексикографии / К.Б. Бабурина // Вопросы языкознания. – 1997. – № 3. – С.48–52.
3. Бельчиков Ю.А. Культуроведческий аспект филологических дисциплин / Ю.А. Бельчиков // Филологические науки. – № 4. – С.48–56.
4. Вакуров В.Н. Развитие эмоциональных значений и полиэмоциональность фразеологических единиц / В.Н. Вакуров // Филологические науки. – 1991. – № 6. – С.74–81.

5. Ващенко В.С. Слово та його значення: Посібник з лексикології / В.С. Ващенко. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, 1976. – 39с.
6. Виноградов В.В. О формах слова // Избр. труды: Исследование по русской грамматике М: Наука, 1985. С.33–50.
7. Говердовский В.И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимоотношение эмоционального и рационального в лексике)// Вопросы языкознания. –1985. – №2. – С.71–79.
8. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної . К.: Наукова думка, 1984 .– 227 с.
9. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I)// Вопросы языкознания. –1997 .– №1. – С.89–98.
10. Зеленько А.С. До питання до становлення структурної семасіології / А.С.Зеленько. – Днепропетровск: Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, 1992. –138с.
11. Зеленько А.С. До питання про становлення лінгвістичного детермінізму (від структурної до когнітивної семантики) / А.С.Зеленько. – Луганск: Альма-Матер, 1999. – 71с.
12. Іващенко В.Л. Конотативна семантика назв осіб у синтагматичній зумовленості їх вибору// Языкознание. – 1996. – № 4–5 .– С.57–63.
13. Космеда Т.А. Денотат. Конотація й аксіосемантика у проекції на лексико-семантичні відповідники російської та української мов // Мовознавство. – 1997. – № 4-5. – С.30-36.
14. Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию / М.М.Покровский. – М.: Издательство Академия наук СССР, 1959. – 382 с.
15. Русанівський В.М. Семантична глибина слова (з таємниць Шевченкової мови) // Языкознание. – 1991. – № 2. – С.3–7.
16. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / И.А.Стернин. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1985. – 171 с.
17. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986.–143с.
18. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – Київ: Вища школа, 1984. – 168 с

Анастасія Нікончук,
студентка ННІ оподаткування та митної справи
Університету ДФС України
Науковий керівник:
Зайцева І.В., к. пед. н., доцент
кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України

МОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Українська мова є мовою найбільшого корінного етносу України і невід'ємною базовою ознакою його ідентичності протягом багатьох століть. Незважаючи на складні умови тривалих періодів бездержавності української нації та її територіальної роз'єднаності, українська мова зберегла свою самодостатність і, врешті-решт, стала важливим чинником возз'єднання українських земель і відновлення соборної незалежності України.

Українська мова – не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витoki її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними цеглинами будівлі національної ідентичності. Одночасно наша мова створює той мовний простір, який є природнім середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців.

Українська мова в Україні призначена виконувати різноманітні функції, зокрема забезпечити консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток українського народу, стояти на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного і ментального розвитку.

Українська мова – невід'ємний державницький атрибут, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Як мова найчисленнішого,

найстаршого, автохтонного і титульного етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні.

Українська мова – старописемна мова з великою історико-культурною спадщиною. Держава має піклуватися про наукове дослідження і публікацію давніх писемних пам'яток, їх популяризацію, використання їхніх елементів для збагачення ресурсу сучасної літературної мови. Залишається актуальним збереження й вивчення діалектів української мови – джерела її самобутності й життєвої сили.

Українська мова в її літературній формі набула високого рівня розвитку. Нею створено багату оригінальну літературу, перекладено найвидатніші твори світового письменства. Вона має досконало опрацьовану граматику, сформовану науково-технічну термінологію, розвинену стилістичну систему, здатну забезпечити спілкування і порозуміння в усіх сферах суспільного життя.

Пріоритетом мовної політики в Україні є утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі і є базовим системоутворюючим складником української державності. Не випадково відновлення незалежної державності України наприкінці ХХ століття було спричинене і усвідомленням українською елітою, переважною більшістю українців того факту, що українська мова як найважливіша ознака буття української нації опинилась під загрозою повного знищення. Без повноцінного функціонування української мови в усіх регіонах України українській нації загрожує втрата статусу і ролі державотворчої нації та, врешті-решт, поступове зникнення з етнічної та політичної карти Європи.

У системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення єдності держави і зміцнення української державності.

Список використаних джерел:

1. Боровський Я. Першопочатки східнослов'янської писемності // Отчий край – 90: Іст.-літ. зб. – К., Вид-во “Молодь”, 1990. – Вип. 4. – С. 16–22.
2. Історія української мови: Хрестоматія // Упорядник С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 1996. – 250 с.
3. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / Упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2005. – 399 с.
4. Шахматов О. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI-XVIII в.в. / О. Шахматов, А. Кримський. – Київ: Друкар, 1922. – 182, [2] с.

Ігор Павлов,

Університет Державної фіскальної служби України

ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю виявлення специфіки лексико-семантичних засобів юридичного дискурсу, які мають важливе значення не лише в теорії формування, а й на практиці застосування мовних одиниць. Метою наукового дослідження є виявлення специфіки вербальних засобів юридичного дискурсу, що дають змогу точно відобразити специфіку правової інформації.

Поняття юридичного дискурсу є одним із основних в сучасній лінгвістиці юридичного тексту. Термін плідно використовується низкою гуманітарних наук, предмет яких прямо чи опосередковано передбачає вивчення функціонування мови [2, с. 111].

Сучасна наука розглядає юридичний дискурс як специфічне явище, яке складається із учасників комунікативного процесу у юридичній сфері, ситуації спілкування та власне юридичного тексту. Важливим є прагнення реалізувати

відповідність між дискурсом як абстрактною системою правил та юридичним текстом як конкретним вербальним утіленням цих правил.

Проблематика вербальних засобів, використовуваних у дискурсах різних напрямків, розглядалась у працях О. С. Ахманової, А. Д. Белової, В. І. Карасика, Б. Бішина, В. Г. Гака, Б. М. Головіна, С. В. Гріньова, П. Гудріха, Т. А. Журавльової, В. І. Карабана, І. С. Квитко, Т. Р. Кияка, Н. Ф. Клименко, В. М. Лейчика, Д. Мелінкофа, Л. Ф. Омельченко, Е. Ф. Скороходька, А. В. Суперанської, Л. Б. Ткачової та інших.

Сучасні вчені акцентують, що юридичний дискурс виокремлюється стилістичним, лексико-семантичним, стилістичним рівнями.

Варто погодитися з думкою О. Сиротиніної, яка зазначає, що усне юридичне мовлення неможливо віднести лише до наукового стилю. Усному професійному мовленню притаманні також риси офіційно-ділового і розмовного стилів. Із розмовним стилем юридичний дискурс об'єднує безпосередність, персональність спілкування [8, с. 24].

Оцінні поняття, які застосовуються у сфері матеріального та процесуального права, мають не тільки юридичні особливості, а також відмінні риси лексико-семантичного характеру. Зрозуміло, що правильність тлумачення нормативних актів напряду залежить від мовного оформлення правових приписів, а при оперуванні оцінними поняттями тлумачення уникнути неможливо. Тож, при створенні та оновленні законодавчої бази значну увагу слід приділяти лексичному опрацюванню правових приписів, які містять оцінні поняття [4, с. 118].

До комунікативних параметрів дискурсу мовної особистості належать передусім комунікативні тактики та стратегії, що зумовлені потребами мовної особистості в самовираженні й самоствердженні. Індивідуальні тактики і стратегії дискурсу скеровані на досягнення необхідного впливу на конкретного адресата повідомлення.

Виступаючи в суді з промовою, прокурор і адвокат підводять підсумки не лише судової справи, але і своєї попередньої праці, аналізують докази,

висловлюють власну позицію з питань, на які суду необхідно дати відповідь під час складання вироку, рішення, постанови, ухвали. Судова промова, що відбувається в умовах публічного спілкування, має колективного, але безпосередньо присутнього адресата, здійснює інформаційно-впливову функцію, останнє є показником публіцистичного стилю.

Письмовий юридичний дискурс вирізняється використанням складних юридичних термінів, що виступають як одне ціле (кліше). Останні дозволяють забезпечити точність мови права. Кліше – це певний мовний стандарт, стійкий зворот, мовленнєвий стереотип, конструктивна одиниця тексту [3]. Наведемо приклад юридичного тексту: «Порядок ведення Реєстру гідротехнічних споруд встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту» [1].

У письмовому юридичному дискурсі використовуються різні лексичні, морфологічні, синтаксичні засоби для досягнення в мові чіткості та однозначності. Метою юридичного дискурсу є виховний, психологічний вплив як на учасників судового засідання, так і на присутніх у судовій залі, або читачів документів, законів.

Сучасні дослідники юридичного тексту виокремлюють такі притаманні йому мовні явища, як полісемія (докази – фактичні дані (відомості) про обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, одержані в установленому законом порядку і закріплені в передбачених законом джерелах; система висновків, що використовуються для встановлення нового положення на основі даних, що приймаються як істина); синонімія (учасник злочину – співучасник, підбурювач, посібник, організатор, виконавець); паронімія (винуватець – той, що винний у чому-небудь; що є причиною чого-небудь; той, що усвідомлює свою провину); сполучуваність багатозначних слів (слово погашена «та, що перестала світитися» сполучається зі словами свічка, лампочка, в юриспруденції використовується на позначення «той, що втратив силу» і сполучається зі словами судимість, борг) [7, с. 213]. Способи передачі

інформації пов'язані із використанням форм теперішнього часу дієслів, дієслівними формами на *но-*, *то-*.

Важливим у юридичному тексті є використання закону тотожності, згідно з яким постає вимога збереження синтаксичних характеристик у викладенні міркувань. Синтаксичні конструкції тотожності є особливим способом відображення у тексті конкретних реалій та їх осмислення людиною – усе це є ознакою встановлення ідентичності суб'єкта і предиката: «Досудове слідство – кримінально-процесуальна діяльність слідчого за порушеною і прийнятою ним до провадження кримінальною справою, зміст якої полягає у збиранні, дослідженні, перевірці, оцінці й використанні доказів, встановленні об'єктивної істини, провадженні слідчих та інших процесуальних дій і самостійному застосуванні норм права з метою захисту прав, законних інтересів людини, фізичних та юридичних осіб, створенні умов для здійснення справедливого правосуддя» (ст. 111, 425 КПК України).

Наведений уривок юридичного тексту дає змогу виявити, що підмет і присудок виражені однаковою частиною мовою, тобто є морфологічно ідентичними. Простежується також однотипність іменних складених присудків, які, концентруючи форму теперішнього часу дієслова *бути* і форму орудного відмінка іменника, передають семантику тотожності:

«Об'єднання кредитних спілок є неприбутковими товариствами, статус яких визначається статтями 85 та 86 Цивільного кодексу України...» (Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про кредитні спілки»).

На думку Є. Кожем'якіна, увесь характерний для юридичного дискурсу комплекс мовних та стилістичних засобів підпорядкований його визначальній меті – нормалізації взаємовідносин у соціумі. Такі домінантні ознаки юридичної термінології, як однозначність, константність використання, стилістична нейтральність дозволяють їх закріпити за відповідною галуззю, чітко визначаючи зміст і характер дії права. Характерною ознакою всіх юридичних текстів є їх особлива термінологічна, або понятійно-змістова,

«завантаженість», що пояснюється необхідністю точної і формалізованої оцінки дій людини, як правових, так і неправових. Прагматика юридичного терміна визначається тим, що він постає своєрідним маркером норми поведінки або відхилення від неї, забезпечуючи однозначну інтерпретацію та універсальне тлумачення змісту тексту. Саме в цьому, вважає учений, виявляється парадоксальність цього лексико-семантичного утворення, яке, з одного боку, зорієнтоване на виключно точне формулювання та опис правових феноменів, а з іншого, на досить високі вимоги до інтерпретації та розуміння їх змісту [6].

Юридичним дискурсом користуються професіонали-юристи, які породжують його, враховуючи особливості устрою суспільства. Мовні засоби, що використовуються під час виникнення юридичного дискурсу – це комплекс одиниць, характерних для юридичного тексту, що забезпечує передавання інформації реципієнту (будь-якій дорослій особі держави). Водночас у судовій промові наявна денотативна точність ділового стилю: «Щодо завданої потерпілому матеріальної шкоди: всі обставини, доводи і докази, розмір завданої потерпілому матеріальної шкоди достатньо повно відображені у позовній заяві. Всі доводи позивачів на підтвердження позовних вимог були представлені в судовому розгляді доданими до позову документами, матеріалами досудового слідства і судового розгляду» (Із промови адвоката).

Зауважимо, що мовлення юристів орієнтоване на книжну літературну мову, основу її складає кодифікована мова. Лексико-семантичне поле юридичного дискурсу в цілому охоплює такі мовні одиниці: предикативи (слідством встановлено, допитаний як обвинувачуваний, винним себе не визнає тощо), синтаксичні дієслівно-іменні конструкції (згідно зі статтею, відповідно до законодавства), лексичні стандарти, складені терміни, фіксовані іменні побудови (кримінальна справа, цивільний процес); специфічні словосполучення (небезпечне винне діяння, юридичні факти, заходи забезпечення кримінального провадження) та інші лексичні засоби [7, с. 212].

Особливістю спілкування в діловій сфері виступає професійна лексика – мова професійних груп, що відображає їхню соціальну функцію. Таким чином,

юридичний дискурс вирізняється незвичними для інших текстів лексемами та словосполученнями. Лексичному рівню юридичних документів властиве прагнення до однозначного вживання слів, до їхнього уніфікованого способу застосування.

Отже, враховуючи різні підходи до вивчення лексико-семантичного поля дискурсу на сучасному етапі, можна зробити висновок, що у контексті взаємодії людей, спрямованої на досягнення конкретних цілей, комуніканти вербалізують власне світосприйняття та зумовлені ним комунікативні інтенції, інтерпретують мовлення та поведінку один одного, що є інтерактивним процесом.

Список використаних джерел:

1. Закон України про морські порти. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T124709.html
2. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : 1997. – 214 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Карасик В. И. О категориях дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. – Волгоград; Саратов : Перемена, 1998. – 197 с.
5. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин. // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. А. Стернина. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – С.75–80.
6. Кожемякин Е. А. Юридический дискурс как культурный феномен: структура и смыслообразование. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: konference.siberia-expert.com
7. Пономарьова Л. Мовні засоби юридичного дискурсу / Л. Пономарьова // Лінгвістичні студії. – Вип.19. – С.212–216.

8. Сиротинина О. Б. Некоторые размышления по поводу терминов «речевой жанр» и «риторический жанр» / О. Б. Сиротинина // Жанры речи: Сб. научн. статей. – Саратов : Изд-во Гос. УНУ «Колледж», 1999. – Вып. 2. – 31 с.
9. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге видання, – Київ : Либідь, 2004. – 320 с.

Алла Павлова,

к. філол. н., доцент кафедри журналістики, української словесності та культури Університету ДФС України

Катерина Тарасенко,

курсант Університету ДФС України

ФЕНОМЕН ГЕРАЛЬДИЧНОЇ ПОЕЗІЇ 17-18 СТОЛІТЬ: ГЕНЕЗА, СЕМІОТИКА, ЖАНР

Геральдична поезія є одним із найпоширеніших жанрів літератури українського бароко, зародження якого тісно пов'язано з розвитком книгодрукування. Саме слово геральдика, з латині, означає heraldica, від heraldus – глашатай, тобто гербознавство, допоміжна історична дисципліна, що вивчає герби як специфічне джерело. Вона грає важливу роль при визначенні походження історичних пам'яток, забезпечених гербом. Допомагає встановленню достовірності, приналежності, авторства, місця виробництва і датування предметів побуту, витворів мистецтва книг і рукописів, а також сприяє визначенню об'єму і цінності майна, встановленню доріг спадкоємства, з'ясуванню економічних і культурних зв'язків. Геральдика пов'язана з генеалогією, нумізматикою, палеографією, сфрагістикою. Дані геральдики використовуються в різних галузях історичної науки [5, с. 41].

Творцями цієї науки були герольди. Ранні вірші і поеми поетів-герольдів з'явилися в 2-ій половині 13 ст. До 1-ої половини 14 ст. відносяться прадавній гербовник «Цюрихський» («Zürcher Wappenrolle», 1320) і перший виклад правил геральдики італійського юриста Бартоло. З утворенням станових монархій практична геральдика приймає державний характер: право того, що подарувало і затвердження гербів стає винятковим привілеєм королів,

вводиться гербова грамота – офіційне свідоцтво на право вживання змалюваного і описаного в ній герба, за затвердження герба встановлюється певна такса – «розшук прав на герб» (*droit de recherche*), за користування незатвердженим гербом стягається штраф. У абсолютистських монархіях при королівських дворах фундувалися спеціальні відомства на чолі з герольдмейстером [3, с. 55].

Теорію геральдики в 16 – 18 столітті розробляли і систематизували учені-геральдісти. Перша кафедра геральдики заснована в Берліні в 1706. З падінням феодалізму геральдика втратила своє практичне значення. Наукове вивчення геральдики як допоміжною історичної дисципліни почалося в 2-ій половині 19 ст.

Як і більшість поетичних текстів бароко, вірші під зображеннями родових гербів друкувались у вигляді «прикнижкового реквізиту». Розміщені, як правило, на звороті титульних аркушів українських кириличних та латиношрифтих видань кінця 17 – 18 століття, вони виконували роль поетичної присвяти й елементу художнього оформлення книги. Основний зміст геральдичної поезії полягає в описі зображуваних на гербі елементів, «клеюнодів», що метафорично співвідносяться з тими чеснотами, якими автор наділяє власника герба або представників його роду [4, с. 6].

Формальна довершеність та універсальність змісту надають геральдичній поезії зі сторінок українських стародруків самотійну естетичну цінність. Це дозволяє розглядати геральдичну поезію як окреме історико-літературне явище, безвідносно до тексту видання, в якому їх було надруковано. Більшість зразків геральдичної поезії увійшли до складу академічних антологій. Жанрові особливості цих віршів докладно розглянуто у роботах Д. Чижевського, В. Колосової, В. Крекотня, Д. Наливайка, Б. Криси, І. Помазана, М. Сороки, М. Сулими, Л. Ушкалова, Ю. Миненка та ін. При цьому прагматичне, «позалітературне» призначення геральдичної поезії лишається поза увагою дослідників.

Геральдичні вірші були написані староукраїнською літературною мовою та надруковані на сторінках українських кириличних видань. Польськомовні та латиномовні геральдичні вірші поширені в українських латиношрифтних виданнях цього періоду. У каталозі українських стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича зафіксовано понад 70 кириличних видань, до складу яких увійшли староукраїнські геральдичні вірші (в основному це видання кінця 17 – 18 ст.). Значна частина цих видань зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Більшість віршів надруковано у виданнях друкарень Києво-Печерської лаври (понад 20 текстів) та Львівського братства (понад 15 текстів), що були найпотужнішими та найдовговічнішими видавничими осередками цього часу [1, с. 17].

Окремі зразки геральдичної поезії знаходимо також у виданнях Острозької та Дерманської друкарень (4 тексти), Львівської друкарні Михайла Сльозки (7 текстів), виданнях чернігівської (5 текстів), мандрівної друкарні Кирила Транквіліона-Старовецького (3 тексти), Унівської друкарні (2 тексти), та по одному текстові у виданнях друкарень Павла Домжива Лютковича-Телиці в Угорцях, Арсенія Желіборського у Львові, Спиридона Соболя у Києві, львівської друкарні при монастирі св. Юра та друкарні Луцького братства.

Розквіт української геральдичної поезії припадає на кінець 17 – першу половину 18 ст. і пов'язаний із оспівуванням гербів українських можновладців, князівських та шляхетських родів. Адресатами геральдичних віршів були власники та меценати друкарень, покровителі видавця-типографа, спонсори окремих видань та впливові особи, на підтримку від яких сподівався видавець [2, с. 6].

Незначна кількість геральдичних віршів підписана криптонімами, більшість – анонімні, а їх авторство приписують авторові тексту видання, авторові передмови або друкареві. Відповідно, авторами цих віршів була плеяда барокових літераторів, так чи інакше задіяних до процесу книговидання: Герасим Смотрицький, Даміан Наливайко, Андрій Скульський, Степан і Памва Беринди, Гавриїл Дорофієвич і Тарасій Земка, Кирило-Транквіліон

Ставровецький, Лазар Баранович та ін. Особу адресата вказано в назві вірша та в тексті прозової посвяти до видання. В останній також, як правило, відчитується мотивація вибору адресата вірша. Зокрема, у передмові до Києво-Печерського видання «Бесід на діяння святих апостолів» Іоанна Златоуста 1624 р., прикрашеного віршем Тарасія Земки на герб Долматів, зазначено, що для друку було використано кошти із заповіту Костянтина Долмата.

Географія та хронологія публікації геральдичних віршів прямо пов'язана із впливом їх адресатів на різні видавничі осередки. Князь Костянтин Острозький як власник Острозької та Дерманської друкарень є адресатом геральдичних віршів у острозьких виданнях Біблії, та «Лікарства на оспалий умисл чоловічий» 1607 р. і дерманських виданнях Октоїха 1604 р. і «Листа... до... єпископа Іпатія Потія» Мелетія Пігаса 1605 р. Його синові Янушу присвячено вірш на звороті титулу острозького Часослова 1612 р. [9, с. 15].

У виданнях друкарні Львівського братства найбільшого поширення дістали вірші на герб міста Львова та герб братства. Поряд з цим трапляються поезії, адресовані меценатам: вінницькому старості Олександрову Балабану, який пожертвував гроші на видання «Книги о священстві» Іоанна Златоуста 1614 р. присвячено частину його тиражу; особу господаря Молдови Мирона Бернавського, який відновив друкарню після пожежі, вшановано у гербових віршах на звороті титулу «Віршів з трагедії Христос Пасхон» Андрія Скульського 1630 р. та частині примірників із тиражу видання Октоїха 1630 р. [4, с. 28]. У геральдичних віршах із богослужбових видань Львівської друкарні Михайла Сльозки, що вийшли друком протягом 1639-1665 р., оспівано родини впливових діячів православної церкви: київського митрополита Петра Могили, унівського архімандрита Ісаї Сулятинського та львівських єпископів Арсенія та Афанасія Желіборських.

Підтримкою впливових представників православної, а згодом — католицької шляхти намагався заручитися і мандрівний видавець Кирило Транквіліон-Ставровецький, твори якого викликали неоднозначну оцінку сучасників. Різні частини тиражу почаївського видання «Зерцала богословія»

1618 р. автор прикрасив віршами на герб Іоана Ярмолинського, Олександра Пузини, Лаврентія Древинського, у примірниках рохманівського видання «Євангеліє учительного» 1619 р. вмістив геральдичні вірші на честь Раїни Могилянки Вишневецької, Михайла Вишневецького, Юрія Чарторийського та Самійла Корецького, у чернігівському виданні «Перла Многоцінного» 1646 р. – вірші на герб Самійла Корецького та Єремії Вишневецького.

Різноманітністю адресатів відрізнялись гербові вірші в богословських, богослужбових та панегіричних виданнях друкарні Києво-Печерської лаври 1618 – 1658 рр. В них оспівано клейноди із родових гербів архімадритів святої обителі, які брали активну участь в діяльності друкарні (Єлисея Плетенецького, Захарії Копистенського, Петра Могили, Йосифа Тризни) і меценатів (Степана Святополк-Четвертинського, Костянтина та Григорія Долматів, Дмитра, Данила та Діонісія Балабанів, Єремії Корибута Вишневецького, Федора Проскури-Суцанського, Богдана Стеткевича та ін.) [7, с. 27].

З середини XVIII ст. жанр геральдичної поезії поступово занепадає, поступаючись місцем панегірику, який не вимагав обов'язкового опису елементів герба. В силу історичних обставин у виданнях Києво-Печерської та чернігівської друкарень в цей період з'являються вірші до геральдичних композицій, присвячених представникам родини Романових. За останні три десятиліття XVIII ст. геральдичні поезії фіксуємо у поодиноких виданнях Унівської (у Псалтирі 1778 р. вірш на герб Захарії Шептицького – батька покровителя друкарні Варлаама Шептицького та у виданні «Зерцало до преїзріня і латвійшаго зрозуміння віри святой» Йосипа Шумлянського 1780 р. вірш на герб автора), друкарні при монастирі св. Юра у Львові (вірш на герб Йосипа Шумлянського у Псалтирі 1788 р.), чернігівської друкарні (вірш на герб засновника друкарні архієпископа Лазаря Барановича у Тріоді Цвітній 1785 р. та його наступника Феодосія Углицького у Молитвослові 1793 р.) [6, с. 16].

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. в поодиноких виданнях також трапляються вірші на герби представників козацької верхівки: полковника Івана Обидовського (у лаврському виданні «Виноград Христов» Стефана

Яворського 1698 р.), гетьмана Івана Скоропадського (у чернігівському виданні Івана Максимовича «Молитва Отче наш» 1709 р.) та ін.

Написані співробітниками друкарень на пошану фактичних або потенційних меценатів українського книговидання ці вірші потребують науково-бібліографічного обліку та детального розгляду як тексти, що різнобічно та багатоаспектно репрезентують книжкову культуру доби Бароко.

Список використаних джерел:

1. Антологія української поезії: В 6 т. Т. 1: Українська дожовтнева поезія. Твори поетів Х – XVIII ст. К., 1984.
2. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші. Л., 1913 – 1915. 585 с.
3. Корпанюк М. До проблеми започаткування дослідження стилю барокко в українському літературознавстві // Укр. бароко. К., 1993. С. 121 – 125.
4. Українська література XVII–XVIII ст. та інші слов'янські літератури. К., 1984.
5. Українська поезія XVII століття (перша половина): Антологія. К., 1988. 360 с.
6. Українська поезія XVII ст. Середина. К., 1992. 240 с.
7. Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / Упоряд. В. Колосова, В. Кречотень. К., 1978. 432 с.
8. Чижевський Д. Українське літературне бароко. Вибрані праці з давньої літератури. К., 2003. 576 с.
9. Шевчук В.О. Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть: У 2 кн. Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко. К, 2004. 400 с.

Софія Савчук,
студентка ННІ оподаткування та митної справи
Університету ДФС України
Науковий керівник:

Зайцева І. В., к. п. н., доцент кафедри журналістики, української
словесності та культури Університету ДФС України

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК СТУПІНЬ РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ БАГАТСТВ У СФЕРІ ЛЮДСЬКИХ ВЗАЄМИН

Культура спілкування – це сукупні форми щоденної поведінки людини у побуті, у спілкуванні з іншими людьми. Культура мови є складовою загальної культури людини, у всі часи високо цінувалася в суспільстві і вважалася показником рівня інтелекту і освіченості.

Дана тема є актуальною у наш час, тому що у сучасному світі дуже важливим чинником, який характеризує культурну особистість є її культура спілкування. Вміння правильно говорити і висловлювати свої думки – це, можна сказати, прохідний білет у гідне майбутнє.

Питання мовленнєвої культури завжди було предметом дослідження у першу чергу мовознавців: В.В. Виноградов, І.І. Огієнко, О.О. Потебня, Н.Д. Бабич, В.М. Князєв, М.І. Мельник, Н.Р. Нижник, І.М. Плотницька, П.О. Редін, Т.П. Рукас, С.П. Шумовицька.

Мета даної роботи полягає у дослідженні ролі культури спілкування у формуванні загальної культури особистості.

Культура є специфічною характеристикою суспільства і визначає рівень історичного розвитку людства, який зумовлює ставлення людини до природи й суспільства. Культура містить у собі не тільки предметні результати діяльності людей, але й суб'єктивні людські сили й здатності, що реалізуються в процесі діяльності, а саме: знання та вміння, духовність особистості: методологію, теорію і практику, професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного, морального та духовного розвитку особистості. Досконале володіння мовою стає важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах, оскільки саме творче використання засобів

мовлення повною мірою виявляє професійні обдарування особистості, сприяє її самовираженню [2].

Культура спілкування – це ступінь розвитку духовних багатств у сфері людських взаємин: гуманістичних принципів і цінностей, етичних і етикетних норм, системи знань у сфері спілкування, певний рівень оволодіння ними, і ступінь їх використання [3]. У процесі оволодіння духовним багатством суспільства в сфері спілкування відбувається перетворення зовнішніх форм регулювання поведінки людини у внутрішні: вимоги суспільства стають знаннями, переконаннями, потребами, звичками, які в єдності з емоційно-вольовими якостями забезпечуючи єдність суспільних вимог і поведінки людини. Виходячи з цього, можна розглядати культуру спілкування особистості як складне особистісне утворення, що характеризується ступенем засвоєння, прийняття, застосування і збагачення особистістю духовних багатств суспільства в сфері спілкування (цінностей, норм, наукових знань). Вивчивши функції культури спілкування, можна зробити висновок про те, що вона є невід'ємною складовою культури суспільства і культури особистості зокрема. Культура спілкування виконує ряд надзвичайно важливих функцій: сприяє залученню індивіда до культурного досвіду людства, формує провідні риси духовного світу особистості, створює в спілкуванні оптимальні умови [3].

Під терміном «культура мови» розуміють відповідність її не тільки сучасним літературним нормам, а й іншим якостям, що свідчать про її комунікативну досконалість: точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність тощо [4]. Мовлення завжди є індивідуальним, оскільки кожна людина використовує і застосовує мовні засоби по-своєму, в той час як мова є спільною для всіх, хто нею послуговується. Мовленнєва діяльність репрезентується у спілкуванні. Мовлення є ознакою культурного рівня особистості і всього суспільства взагалі. Адже в мовленнєвих, мовних формах відбивалися грані культури людини. Мовні конструкції, що склалися протягом віків, формують думку та впорядковують її. Те, що становить внутрішній світ людини, частково або повністю реалізується у мовленні: це

інтелект, світ емоцій, інтуїція та уявлення, мораль, самоаналіз, самооцінки, віра та духовність— усе це багатство й різноманітність пов'язані із зовнішнім та внутрішнім мовленням, його культурою. Під культурою мовного спілкування ми розуміємо високо розвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися у даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів реалізації такого спілкування з метою досягнення запланованого результату [4].

Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності... Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську і навпаки чомусь перестали сприйматися як пляма на службовому мундирі [6].

Категорія «культура мовлення» тісно пов'язана із закономірностями й особливостями розвитку та функціонування мови, а також із різноманітною мовленнєвою діяльністю. Мовна система надає можливості знаходити нову мовленнєву форму для вираження певного змісту в кожній реальній ситуації мовленнєвого спілкування. Культура мовлення виробляє навички регулювання добору й використання мовних засобів у процесі мовленнєвого спілкування, допомагає сформувати свідоме ставлення до їхнього використання у мовленнєвій практиці. Мовлення завжди є індивідуальним, оскільки кожна людина використовує і застосовує мовні засоби по-своєму, в той час як мова є спільною для всіх, хто нею послуговується. Мовленнєва діяльність репрезентується у спілкуванні. Мовлення є ознакою культурного рівня особистості і всього суспільства взагалі [5].

Культура мовлення передбачає досить високий рівень загальної культури, любов до мови, культуру спілкування. Вершиною мовленнєвої культури є літературна мова, у якій закріплюються та накопичуються культурні традиції народу, досягнення майстрів слова. До поняття загальної культури

включаються культура спілкування та культура поведінки, що виявляються під час мовлення, у бесіді. Культура мовлення передбачає не лише правильне, оптимальне використання мовленнєвих засобів за певної мовленнєвої ситуації, але й культуру взаємовідносин, доброзичливе ставлення до людей [7].

Зниження культури нашого мовлення є наслідком активного використання сленгів, жаргонів, суржику. Наша мова переповнена різного роду діалектизмами, тавтологією, жаргонізмами, які суттєво знижують рівень мовленнєвого розвитку [5].

Однією з ефективних форм удосконалення культури спілкування студентів вищих навчальних закладів є демонстрація кращих зразків усного і писемного мовлення, а також формування та удосконалення навичок культури мовлення студентів під час вивчення дисциплін гуманітарно-технічного циклу. Залучення студентів до відповідного роду діяльності доцільно розпочинати уже з перших курсів. У період студентського періоду (віку) особливо виражена проблема вибору життєвих цінностей, а несформована система моральних орієнтирів студентської молоді може спрямовувати її до найрізноманітніших впливів. Перше місце посідають – цінності споживання. Доброта, милосердя, порядність, ввічливість та інші моральні цінності спілкування залишаються осторонь. Поступово створюється образ молодого покоління, яке вбирає в себе негативний, нігілістський настрій до культури. Поняття «культура» (від «cultūra» – «обробляти, обробляти»), як складний феномен, немає однозначного тлумачення і постає у вигляді сукупності матеріальних і духовних цінностей [3].

Культурними у нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично. Плекати культуру мовлення – обов'язок кожного. Навряд чи матиме належний авторитет і вплив той, хто не вміє правильно висловити свою думку, хто не користується виражальними мовними засобами, неспроможний дібрати лексичні вирази відповідно до конкретної ситуації [1].

Уміння переконувати співрозмовника, уміння правильно й красиво говорити, привертати увагу й здобувати довіру слухачів потрібне нам в усіх

сферах життя. Володіння мистецтвом слова - одна з умов для досягнення успіху в багатьох професіях [6].

Отже, культура спілкування — це цілісна система, яка складається із взаємопов'язаних моральних та психологічних компонентів, кожен з яких вносить своє в характеристику цілого. Сьогодні проблема культури мовлення є надзвичайно актуальною, саме тому її вирішення має залежати як від людей, так і від держави. Досконале володіння мовою є важливим компонентом загальної культури особистості, що сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою проявляє професійні обдарування особистості, сприяє її самотворенню та самовираженню.

Список використаних джерел:

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація : підручник / С.Д Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 252 с.
2. Александрова В.О. Мовленнєва культура сучасної молоді / В.О. Александрова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 8 (ч. 2). – С. 7–11. Бутенко, Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні [Текст]: Підручник. / Н.Ю.Бутенко – К.: КНЕУ, 2004. – 383 с
3. Єгорова В.С. Культура мовлення сучасної молоді / В.С. Єгорова // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2010. – Вип. 9. – С. 74–78.
4. Сагач Г.М. Риторика : навч. посіб. для студентів серед. і вищ. навч. закладів / Г. М. Сагач ; [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. - К. : ВД «Ін Юре», 2000. – 568с.
5. [Електронний ресурс] https://otherreferats.allbest.ru/languages/00149190_0.html.
6. [Електронний ресурс]- <http://eprints.kname.edu.ua/30839/1/148.pdf>

Галина Скуратівська,
*старший викладач кафедри журналістики, української словесності та
культури Університету ДФС України*

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У сучасних суспільно-політичних умовах надзвичайно актуальною постає творчість Т. Шевченка, письменника, художника, філософа, дослідника народного життя. Однією з найбільш ціннісних концепцій, висунутих ним, була концепція національної свідомості. В Україні, як і в інших тодішніх державах, виникнення цієї концепції свідчило про наближення сучасної епохи.

Варто зазначити, що аудиторією Т. Шевченка як «кобзаря» був народ, тому й мова поета проста, народна; першочерговим своїм завданням він бачив пробудження національної свідомості, а тому говорив про спільну й трагічну минувщину, однакове для всіх «лихо сьогочасне», про достойників і облудників, про науку, політику й мораль, про цінності та Бога – всуціль об'єднавчі моменти буття і свідомості. Німі, ниці, розтлінні, збезчещені, прокляті – таких «убогих», «юродивих» поет прагнув обігріти й уздоровити словом, дати їм світло істини [1, с. 143].

Митець свідомо паралельно індивідуалізує і типізує образний світ – із його творів постає омріяна Україна через гнилу свитину каліки, опухле дитя під тином, тлін замогильний тощо; він удається до вірша, пісенного ритму, бо прагне торкнутися струн чутливої душі народної, спертися на емоцію. У цілому ж ХІХ століття закінчувало епоху великого європейського зрушення народів та самооформлення націй, і геній Т. Шевченка це усвідомлював, роблячи, що було сил і можливостей, для національного визволення українців і постання України. Можемо стверджувати, що свою місію поет довершив, спочатку вибудувавши українську «Державу Слова» (бо після нього вітчизняне письменство вже не могло не відбутися, й не просто так наступне покоління літераторів називало себе його дітьми), а далі й сформувавши образ національного героя, котрий мав

би постати в новітній історії вже не рабом чи нащадком рабів, а цілком модерною повноцінною людиною [2, с. 82].

Дослідники вважають, що важливу роль у формуванні політико-правових поглядів Т. Шевченка відіграло Кирило-Мефодіївське товариство. Політичний світогляд цієї громади став визначальною основою для формування суспільних позицій Т. Шевченка, який збагатив його більшою увагою до особистості, зокрема української людини як представника нації.

Визначальною політичною ідеєю Кирило-мефодіївського товариства було, як зазначено у Статуті, «духовне і політичне поєднання слов'ян» як «їх призначення, до якого вони повинні прагнути». Об'єднання слов'ян в одну державу мислилося на основі поваги народів один до одного, а головною умовою єднання визначалася державно-політична самостійність кожного народу. Необхідним вважалося встановлення у всіх народів республіканської форми правління та політико-правової рівності громадян. Основою для суспільного і державного ладу вбачалися принципи християнської моралі. Загалом документи братства свідчать про національно-державницький принцип формування слов'янської єдності. Проголошувалися ліквідація соціальної нерівності, зокрема кріпацтва, просвітництво як головний засіб досягнення мети, мора-льність дій та дотримання християнського віровчення: «Як все товариство в цілому, так і кожен його член повинні свої дії узгоджувати з євангельськими правилами любові, покірливості і терпіння; правило ж "Мета освячує засіб" товариство визнає безбожним [3, с. 31].

Загалом національно-визвольна ідея у Шевченка безпосередньо пов'язана зі свободою особистості, вона реалізується у трьох вимірах: свобода особистісна, свобода національна і свобода суспільна. Тарас Шевченко осмислює ці три аспекти, стоячи на тому, що повна свобода можлива лише за умови реалізації цих трьох вимірів. Хоча ще до знайомства з товариством Шевченко сформував власний національно-політичний ідеал політичної незалежності України. Самостійницька думка є визначальною для його творчості, починаючи від ранніх романтичних творів і завершуючи

передсмертною філософічною лірикою. Письменника дослідники відносять до так званого радикального крила братства, оскільки існували певні його розходження з поміркованими поглядами братчиків [2, с. 32].

Т. Шевченко стояв на позиціях свідомого демократизму та політичного радикалізму. Він послідовно проголошував пріоритет загальнолюдських цінностей, всеслов'янську соборність, замирення вселюдське на засадах рівності, справедливості, правди:

Чи є що краще , лучче в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити? [4, с. 303].

Шевченкові близькі ідеї панславізму і соціального реформаторства. Об'єднання слов'ян митець вважає історичною необхідністю та неминучістю, підтримуючи основну думку «Книг буття українського народу» – історія є накреслений Богом людству шлях до спасіння.

Одним із визначальних суспільно-політичних образів Шевченка є «Цар всесвітній, цар волі» – Ісус Христос, що є втіленням ідеї правди, волі, духу України. Це підтверджує характерне для Шевченка «помоліться на волі», оскільки «щастя національного визволення має увінчатися вільною молитвою» [2, с. 303].

Тарас Шевченко стверджує тезу, що «у своїй хаті своя правда, і сила, і воля». Зокрема, його мрія про справедливі закони відображена в урочистій сцені виборів гетьмана у поезії «У неділеньку святую». Він захоплюється одностайністю сільської громади, православного братства, козацького товариства. Політичний ідеал незалежної України Шевченка асоціюється з демократично обраною владою і законами, однаковими для всіх правами, із громадською злагодою, єдністю у рішеннях та ідеях. Для київських романтиків, на відміну від харківських із їхнім захопленням історією і старовиною, майбутнє, історична перспектива нації складає головний інтерес. Особливо це притаманне Шевченку. Він підносить християнство як світогляд, той високий

моральний дух, який воно дало людству. У концепції держави Шевченка визначальними є поняття «Слово», «Правда», «Слава», що синтезують у собі традицію, сучасність і майбуття. Слава і Правда тісно між собою пов'язані. Їхній ідеал митець бачить у майбутті, бо у його часи «скрізь неправда, де не гляну».

Шевченко послідовно висловлює свою переконану віру у світову благодать: «Діла добрих обновляться, / Діла злих загинуть» [5, с. 303].

Список використаних джерел:

1. Возняк С. Національна ідея як концентрований вияв ціннісних орієнтацій українського народу: віхи історичного розвитку [Електронний ресурс] / С.Возняк. – Режим доступу. – <http://newright.primordial.org.ua/voznyak>.
2. Губернський Л.В., Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л.В. Губернський. – К.: Знання України, 2002. – 380 с.
3. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С. Забужко. – Видання друге виправлене. – Київ: «Факт», 2001. – 160 с.
4. Сліпушко О. Суспільно-політичні ідеї Кирило-Мефодіївського братства у художньому просторі поезій Тараса Шевченка / О.Сліпушко // Шевченкознавчі студії. – К.: Видавництво Київського національного університету ім.Т.Шевченка. – Вип.16 – С.66-74.

Ігор Ткаченко,

студент групи ННІ фінансів, банківської справи

Університету ДФС України

Науковий керівник:

Зайцева І.В., к. пед. н., доцент

кафедри журналістики, української словесності та культури

Університету ДФС України

ЗНАЧЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ПИСЕМНОЇ ШКОЛИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Протягом століть складалося так, що саме культура перебрала на себе роль продовжувача традицій, охоронця, гаранта самодостатності,

незнищеності народу, і, як підсумок, всемогутнього стимулятора його енергії, самосвідомості, державо- і націєтворчості українців. На сучасному етапі розвитку незалежної України, ми прослідковуємо таку тенденцію, що держава починає більше приділяти увагу власній історії та культурі.

Доба Київської Русі віками привертає увагу дослідників, тому що вона була важливою ланкою у формуванні сучасної української держави. А її шедеври й досі вражають світ високістю духу й оригінальністю форм, гуманістичним, філософсько-етичним змістом і пафосом. Занепад держави поставив народ на грань апокаліпсису, а культуру – на межу прірви. Та її коріння виявилось настільки глибоким і розлогим, що її вплив ми прослідковуємо на подальших етапах історії України. Тому саме феномен культури Київської Русі, а зокрема писемності, освіти та науки, є актуальною темою для дослідження.

Виходячи з актуальності даного дослідження для сучасності, слід відмітити те, що навколо поставленої проблеми досить довгий відрізок часу у науково-історичній та популярно-історичній літературі точаться численні дискусії. Ґрунтовними дослідженнями, що висвітлюють проблему становлення слов'янської писемності є праці С.О. Висоцького, П.П. Толочка, В.М. Рички. У працях українських істориків на основі документальних джерел студіюються проблеми походження, розвитку та поширення писемності по всій території держави. Підкреслюється важливість Київської писемної школи для східнослов'янської культури та її значення як спадщини України.

Проблема філософського буття народу Київської Русі висвітлюється на сторінках періодичних видань С. Бондарем, Т. Целік. Становленню природничих наук дано оцінку В. Корнелюком та С. Бондарем. Джерельною базою дослідження є “Літопис Руський”, “Повість врем'яних літ”, «Слово про закон і благодать» Іларіона, які дають можливість прослідковувати генезис писемної справи та становлення освіти у ті давні часи.

Отже, на основі комплексного аналізу доступних опублікованих джерел та літератури визначимо роль писемності, літописання та літератури у суспільному та культурному житті Київської Русі.

Кожен з нас знає, що писемність є найважливішою складовою частиною культури будь-якого народу. Вона виникає тоді, коли в результаті соціально-економічного і культурного розвитку суспільства в ній з'являється потреба. Більшість творів давньоруської писемності, що дійшли до нашого часу, датуються XI-XII ст. Разом з тим є різні свідчення про існування писемності і в більш ранній період. Питання про час виникнення та витоки слов'яно-руської писемності ще й досі залишається дискусійним у нашій науці. Але більшість дослідників вважають, що східнослов'янські племена оволоділи нею ще до запровадження християнства, десь у IX ст. Відомо також, що древньоруські люди опанували азбуку - кирилицю, яка у порівнянні з болгарською глаголицею мала простіші букви й була більш доступна для опанування. Кирилицею написані такі відомі нам твори, як "Остромирове Євангеліє", "Слово про закон і благодать", "Повість минулих літ" та ін. Крім цього, практикувалися написи на посуді, речах, металевих виробах.

На Русі були поширені так звані берестяні грамоти – це документи про купівлю землі, різного роду лихварські угоди, боргові зобов'язання, духовні заповіти на випадок смерті та ін. Берестяні грамоти мали місце не тільки на Північних землях Русі, а й на Південних. Можливо, тут їх менше збереглося, але це не міняє суті.

Цікавими є написи на стінах Софіївського собору. Зокрема, деякі з них повідомляють про народження у Ярослава Мудрого сина Всеволода, про смерть Ярослава, про підписання миру між Володимиром Мономахом та Святополком Ізяславовичем та ін.. "Аналіз церковних графіті показує, – зауважує академік П.П.Толочко, – що їх авторами були представники усіх соціальних верств населення – ченці, попи, купці, княжі люди, прочани, професійні писці. Разом з берестяними грамотами і написами на ужиткових речах настінні написи засвідчують досить значне поширення грамотності на Русі".

Важливе місце у розвитку культури на Русі посіло літописання. Вчені гадають, що почалося воно на Подніпровських землях у часи Аскольда – 60-80-х рр. IX ст. ("Літопис Аскольда"). У 70-80 рр. XI ст. літописання ведеться у Десятинній церкві та Києво-Печерському монастирі, де в 1078 р. ігуменом Ніконом робиться перший самостійний літописний звід. На початку XII ст. у Києво-Печерському монастирі створюється літописний звід "Повість минулих літ", який по праву вважається видатною історико-літературною пам'яткою. Її автор Нестор зумів врахувати європейський історичний досвід та досвід візантійської літописної культури. Вражає ерудиція Нестора, знання світової історії, його патріотизм та бачення проблем розвитку давньоруського народу, ролі і місця в ньому регіональних взаємозв'язків. "Повість минулих літ" доведена Нестором до 1110 р.

У часи Володимира Мономаха та Мстислава її двічі редагували (1116, 1118). Найкраще збереглася "Повість" у Лаврентіївському (1377) та Іпатієвському (початок XV ст.) списках, в яких вміщені також Київський звід (1200) та Володимиро-Волинський (кінець XIII ст.). Літописання велося не тільки у Києві, а й у Новгороді, Чернігові, Володимирі-Волинському та ін. містах Русі 14.

До сказаного додамо, що на Русі мали місце такі форми історичної літератури, як: сказання, сімейні та родові хроніки, військові повісті, життєписи князів. Хронологія літописів базувалася, як правило, на константинопольському літочисленні, яке час від створення світу до Різдва Христового визначало в 5508 років.

Поряд з літописанням, історичними творами на Русі мав місце розвиток оригінальної літератури: філософсько-публіцистичної та художньої. Література стародавньої Русі опиралася на усну народну творчість, билини, народні пісні і перекази, легенди, заговори та заклинання тощо.

Цікаво, що билинний епос відтворював Київську історичну основу, але найкраще зберігся серед народів Північної Русі. В них оспівуються народні богатирі Ілля Муромець, Добриня Нікітич, Альоша Попович, селянин-орач

Микула Селянинович та інші герої. Зокрема, про них розповідається в билинах "Ілля Муромець і Соловей - розбійник", "Ілля Муромець і ідоли ще", "Добриня і змії", "Добриня Нікітич і Альоша Попович" та ін. Герої цих билин сміливі, добрі, безкорисливі захисники руської землі. Літературні твори тих часів "Слово о законє и благодати" митрополита Іларіона, "Поучения детям Владимира Мономаха", "Слово о полку Игореве", "Хождение Данила Заточника" та ін. є шедеврами вітчизняної культури, свідченням високого рівня літератури Київської Русі. Так, наприклад, "Слово о законє и благодати" (1050) є своєрідним маніфестом самоусвідомлення руського народу, віри у своє майбутнє. У "Слові" високо оцінюється діяльність Ольги, Володимира та Ярослава Мудрого як великих мужів Київського престолу.

Наприкінці XII ст. написане "Слово о полку Ігоревім", яке, як зауважують вчені, є перлиною давньоруської художньої літератури. Розмови навколо авторства "Слова" не зменшують його цінності. Найголовніше те, що "Слово о полку Ігоревім" написав наш співвітчизник, який чітко бачив причину поразки Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича на р. Каялі у 1185 р. Автор підкреслює, що цю причину треба шукати у відсутності єдності руських земель, міжкнязівських чварах, політиці їх сепаратизму та невдалій підготовці Ігорем походу. У зв'язку з цим автор "Слова" звертається до удільних князів "встать на злат стремень", "прилететь издалеча" і захистити Руську землю, батьківський стіл.

Можна було б багато цікавого розповісти про художні переваги та поліграфічні оздоблення книги "Остромирове Євангеліє" (1056-1057), висококваліфіковане ілюстроване видання "Ізборнік" (1073), приватну власність дружини великого князя Ізяслава – "Трірського псалтиря" (1078-1087), оздобленого кольоровими мініатюрами, "Радзивіловський Літопис"(XV ст.) та інші видання. Матеріали про них будуть додатковим свідченням про значну літературну спадщину Київської Русі, яка відзначалася не тільки оригінальним, високопатріотичним і повчальним змістом, а й досконалими на той час поліграфічними формами видання.

Зважаючи на культуру Київської Русі, ми з впевненістю можемо сказати, що вона була одним із найпомітніших явищ Європейської середньовічної цивілізації. За своїм багатством і художньою довершеністю давньоруська культура в пору розквіту не тільки не поступалася, але в окремих галузях і переважала культуру країн Центральної і Західної Європи. Феномен її подиву гідного піднесення часто пояснюють прилученням Русі до культурних надбань Візантії, Хозарії, скандинавських і західноєвропейських країн. Їхній вплив на поступ Русі справді був значним, але зовсім не визначальним. Щоб зерна передових культур могли дати рясні сходи в новому середовищі, вони мали потрапити в добре підготовлений ґрунт. Саме таким був «культурний ґрунт» східних слов'ян, який увібрав у себе тисячолітні традиції місцевого розвитку, збагаченого впливами сусідів.

Таким чином, вивчаючи культуру українського народу ми повинні пам'ятати, що саме культура відіграє одну з найвирішальніших ролей при відродженні української нації та держави в наш час. Повернувши людям твори мистецтва, створивши національну науку, можна повернути національну свідомість, а отже і прагнення до самовизначення великої української нації.

Список використаних джерел:

1. Історія української культури: У 5-ти Т.К., 2001-2003. - Т.2.
2. Бондар С. «Вчення» Кирика Новгородця // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - №3.
3. Толочко О. П., Толочко П. П. Україна крізь віки: У 15-ти т. / О. П. Толочко, П. П. Толочко – Київська Русь. – Т. 4. – К.: Альтернатива, 1998.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К.: "АртЕк", 1998.

Вадим Ткачук,

студент Ірпінського державного коледжу економіки та права

Науковий керівник:

Зайцева І.В., к. пед. н., доцент

кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України

ПРИНЦИПИ КУЛЬТУРИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Потреба людей у спілкуванні – одна із базових, вона визначає їх сумісну діяльність і викликається об'єктивною необхідністю співіснування. Успіх тієї чи іншої справи більш ніж на 80% залежить від уміння спілкуватись. У спілкуванні розкривається суб'єктивний світ однієї людини для іншої. Згадаймо відомий вислів французького письменника Антуана де Сент-Екзюпері: "Людське спілкування є найвищим благом і радістю у житті".

Ділове спілкування стало основою сучасного життя, адже більша частина успішності ділової людини залежить саме від її уміння спілкуватися і домовлятися з партнером. Тому дослідження саме цієї теми є надзвичайно актуальним.

В умовах ведення бізнесу неможливо обійтись від уміння правильно говорити. Розвинені країни світу дуже піклуються про формування позитивного іміджу своїх компаній та його повсякденне підтримання. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки в законодавстві щодо бізнесу враховуються такі загальнолюдські цінності, як чесність, прямота, довіра, а головне вміння правильно і чітко висловити свої вимоги. Тому предметом аналізу і стають саме принципи ділового спілкування.

Над вивченням і аналізом цієї теми працюють уже багато років. А враховуючи умови ХХІ століття, то ця тема виступає особливо гостро і є головною для обговорення багатьох науковців. Зокрема: американський вчений Р. Гестеланд, О.В. Морозов – російський вчений, М. Блейкер, Н. Іосефович, В.Овчинников. При чому погляди на культуру ділового спілкування цих науковців досить різні.

Під час ділового спілкування легше встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять "однією мовою" і прагнуть до продуктивного співробітництва. При цьому засадами їхнього спілкування є етичні норми та ритуальні правила ділових взаємовідносин, знання й уміння, пов'язані з обміном інформацією, використанням способів та засобів взаємовпливу, взаєморозуміння. Тому метою даної роботи виступають дослідження правильного використання мови у ділових відносинах.

Спілкування – це складний процес між людьми, який заключається в обміні певної інформації. Воно займає більшу частину свідомого життя і є однією з центральних проблем, за якою розуміють та розглядають стосунки людей одне з одним, їх сприйняття та розуміння одне одного, керівництво та лідерство, згуртованість та міжусобиці та інше. За допомогою спілкування можна зрозуміти той чи інший вчинок певної людини.

Спілкування є досить неоднозначним у визначенні, тому вивчається представниками багатьох наук: лінгвістикою, філософією, психологією, соціологією та іншими. Зокрема, філософи аналізують спілкування як спосіб реалізації суспільних відносин, досліджують вплив спілкування на формування особистості. Саме вони зробили наголос на необхідності усвідомлення значущості Іншого і цінності звернення до нього як до рівноправного та відповідального суб'єкта. Дослідження проблеми спілкування в загальнофілософському плані є методологічною основою, на якій базується вивчення цього феномену в інших наукових дисциплінах, наприклад, в етиці, психології, соціології, медицині, педагогіці. Із розуміння ролі й значення механізмів спілкування виник менеджмент як функція керівництва людьми і галузь людського знання, що допомагає здійснити цю функцію. Спілкування стало основою маркетингу і його головним методом. Спеціалісти з маркетингу повинні знати запити та бажання споживачів тільки з перших рук, зустрічатися особисто з клієнтами, кожен з яких має риси характеру, темперамент, звички тощо. Головне гасло маркетингу: «Споживачі вимагають від виробників спілкування. Вони хочуть, щоб з Вами було легко спілкуватись» [4].

Тобто початковий елементарний вид спілкування став підґрунтям для виникнення різних способів його реалізації в професійних ділових сферах. Що дало поштовх для ще детальнішого вивчення цього процесу та професійного застосування в житті для досягнення успіхів в роботі та ін. Адже при досконалому знанні та застосуванні на практиці певних засобів спілкування дає свої результати у взаємовідносинах з діловими партнерами, співробітниками, колективом, начальником та іншими людьми.

Велике значення має моральний аспект ділового спілкування. У професійній діяльності люди намагаються досягти не лише загальних, а й особисто значущих цілей. Але в який саме спосіб? Завдяки власним знанням і вмінням чи використанням Іншого? Егоїзм у стосунках між людьми може їх порушити.

Етика ділового спілкування базується на таких правилах і нормах поведінки партнерів, які сприяють розвитку співпраці. Передусім йдеться про зміцнення взаємодовіри, постійне інформування партнера щодо своїх намірів і дій, запобігання обману та невиконанню взятих зобов'язань. У деяких зарубіжних корпораціях і фірмах навіть розроблено кодекси честі для службовців. Доведено, що бізнес, який має моральну основу, є вигіднішим і прогресивнішим[2, 103].

Професійне спілкування формується в умовах конкретної діяльності, а тому певною мірою вбирає в себе її особливості, є важливою частиною, засобом цієї діяльності. У професійній культурі спілкування можна виокремити загальні норми спілкування, що зумовлені характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного. Водночас ця культура має індивідуальний характер і виявляється у способах спілкування, що їх вибирає суб'єкт у певних ділових ситуаціях щодо конкретних людей.

Щоб правильно спілкуватися в бізнесі з діловими партнерами потрібно знати основні принципи культури ділового спілкування, щоб ділова розмова не була схожа на звичайну повсякденну розмову на вулиці. Основними складовими професіоналізму ділового спілкування є чесність та порядність у

ділових відносинах. Обман не гарантує нормального процесу, оскільки створює загрозу і для одного, і для другого співрозмовника. Адже розкритий обман в ділових справах спричиняє серйозні адміністративні й карні санкції.

В етичному плані співрозмовник повинен виявляти терпимість, довір'я, розуміння й бути відвертим зі співрозмовником. Потрібно бути тактовним, особливо до жінок, старих, інвалідів, виявляти до них гуманність і благородство, уважність і запобігливість. Якщо перед вами іноземець, будьте дуже делікатні, бо вам, напевно, мало що відомо про етику ділового спілкування на його батьківщині.

Нелегко набути репутацію доброго співрозмовника, а ось втратити її можна через дрібницю: нагрубити, обдурити його, не виконати обіцяне.

Ділова людина у спілкуванні повинна:

- поважати себе як особистість, з повагою ставитися до всіх відвідувачів;
- усвідомлювати, що професійна репутація понад усе;
- цінувати співпрацю;
- пам'ятати, що розгубленість тільки компрометує ділову людину;
- бути терпимим до недоліків відвідувача.

Професійний діловий співрозмовник повинен бути активним, що виявляється у різноманітності його прийомів. Його діяльність характеризується не тільки метою, але й мотивами, які спонукають до активності. Людина повинна бути зацікавлена в авторитеті своєї установи та менше думати про матеріальну винагороду. І тоді головною її зброєю стає ділове спілкування. Такі взаємовідносини з партнерами створюються не тільки в ході виконання службових обов'язків [1, 58-59].

Безконфліктна поведінка ділових співрозмовників – це невід'ємна частина професійної етики. Вона впливає з умінь, навичок і знань у галузі того бізнесу, в якій обертаються співрозмовники.

Так, дотримання законів спілкування, чесність, орієнтація на конкуренцію без порушення моралі – все це можна зарахувати до етичних норм спілкування.

У взаємовідносинах передусім має бути коректність. Найкраще при спілкуванні з відвідувачем триматися позицій емоційної нейтральності, тобто поводитися стримано, без симпатій чи антипатій [3, 93].

Уміння продуктивно спілкуватися з діловими партнерами, реальними або потенційними, – важлива професійна якість ділової людини, необхідний елемент його розмовної та психологічної культури. Адже часом важко бути ввічливим й уважним, коли перед тобою проходить багато людей, серед яких зустрічаються нервові, збуджені, ті, що погано чують, погано розуміють, повільні в рухах. Будь-яка взаємодія особи з співрозмовцем починається зі встановлення контакту. Якщо цього співрозмовця бачите вперше, то особливе значення має перша емоційна реакція. Вона, безумовно, має бути позитивною, тобто словами, жестами, увагою до відвідувача необхідно виявити якщо не радість, то принаймні привітність і супроводити контакт усмішкою. Уміння професійно увійти в контакт створює основу успіху розмови і є цінною якістю інспектора в очах співрозмовників. Успішність ведення справ залежить від уміння правильно використовувати принципи культури ділового мовлення.

Список використаних джерел:

1. Словник-довідник з культури української мови / [Гринчишин Д., Копелюшний А., Сербенська О., Терлак З.]. – К, 1996. – 216 с.
2. Морозов А.В. Деловая психология: Спб. – М. 2002. – 376 с.
3. Чмут Т.К. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. — 5-те вид., стер. / Чайка Г.Л. — К.: Вікар, 2006. — 223 с.
4. Психологія, 2008. [Електронне джерело] доступне з: <http://www.npblog.com.ua/index.php/psihologiya/scho-take-spilkuvannja.html>

Олена Чорна,
к. філол. наук, доцент
кафебри журналістики, української словесності та культури
Університету ДФС України

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*А Вкраїни ж мова –
Мов те сонце дзвінкотюче,
Мов те золото котюче,
Вся давність і обнова –
Українська мова.*

П. Тичина

Становлення й розвиток української мови – це відбиття історичного буття українського народу, органічна, найсуттєвіша частка цього буття. Про трагічну історію України виголошено й написано багато, також цьому присвячено початкові слова відомої пісні: «Ой біда, біда чайці-небозі, що вивела дітки при битій дорозі...».

Ледве витримала Україна рух мадярів IX ст., як вже в X ст. посунула печеніги, в кінці XI ст. почали послаблювати нашу державу своїми набігами половці, а в XIII ст. залили українську землю кров'ю монголо-татарські орди. Ще не прийшла до себе Україна після татарського лихоліття, а вже в кінці XV століття почала нищити її кримська орда. Заслугою України перед історією є те, що вона захистила спокійний розвиток культури Західної Європи, бо об груди її синів розбивалися широкі хвилі кочових племен.

Скориставшись з ослаблення руських земель татарською навалою, на початку XIV ст. українськими й білоруськими землями заволоділа Литва. У XIV ст. після загарбання Литвою українських і білоруських земель утворилось Велике Литовське князівство. Однак культурна вищість українців, білорусів, що входили до складу Литовської держави, їх чисельна перевага робили з неї властиво Українсько-Білоруську державу з такою ж культурою і урядовою мовою. У Литовському князівстві «руська» мова була державною. Нею писалися закони, князівські грамоти, ділові папери тощо. Навіть розмовною мовою литовських князів і знаті була мова «руська». Ось що зафіксовано в

«Літовському Статуті» про мову: «А писар земський маєть по-руську літерами і словы руськими вси листы, выписи и позовы писати, а не иным языком и словы».

У 1569 р. в Любліні був підписаний акт про унію: Польща та Литва стали об'єднаною державою – Річчю Посполитою. Після укладення унії більша, частина українських земель відійшла до Польщі (Підляшчя, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина). Галичина й Холмщина були під владою Польщі ще з княжих часів. Становище української мови погіршується. Польська шляхта намагається силою прилучити український народ до польської мови. Люблінська унія стала для української шляхти, що до того була носієм української державної думки, містком для переходу в ряди ворогів, що політичне й економічно гнобили український народ. «Для панства, великого, для лакомства нещасного» українська шляхта відреклася свого народу та спольщилася. Об'єднавшись з Литвою, Польща загарбала українські й білоруські землі та почала запроваджувати тут польську мову як мову державну.

Але вже в цей час почалося перетворення української народності в націю. Московський друкар Іван Федоров 1574 р. у Львові надрукував першу в Україні книгу. Робляться спроби ввести до літературного вжитку українську народну мову й перекладаються на розмовну мову церковні тексти. Посилюється боротьба проти польсько-католицького гніту, у зв'язку з цим підноситься роль літературної мови. З'являються полемічні твори, спрямовані проти польської шляхти й спольщених українських магнатів та єпископів-уніатів. Мова цих творів мала старослов'янську основу, але багато було в ній елементів народної розмовної мови.

Незважаючи на соціальний утиск та національний гніт з боку Речі Посполитої, у XVI–XVII ст. розвивається освіта, шириться наука, збагачується культура. На території Запорізької Січі, яка була військовим центром України, всі документи, військові правила, команди, листування в ті часи велися українською мовою, і це підтримувало її громадянський статус. Мандрівник та

історик сирієць П. Алепський, що зустрічався з Богданом Хмельницьким, стверджував: «Не лише козаки, але більшість їх дружин і дочок уміли читати».

Нормальному розвитку української літературної мови, на думку істориків, довгий час перешкождали утиски й заборони російського царизму. Централізовані утиски посилюються за Петра I, який жорстоко винищував козаків і селян, поглиблював духовний геноцид. В указі від 5 жовтня 1720 р. Петро I узаконив переслідування мовних відмінностей українських видань: «... вновь никаких кроме церковных прежних изданий, не печатають ...». З цього указу почалися законодавчі перепони вільному розвитку української писемності й освіти. Ось далеко не повний перелік царсько-імперських вироків українській мові та культурі в XVIII столітті:

- 1721 рік. Указ про заборону використовувати знаряддя письма – чорнило й пера – «без дозволу начальства».
- 1766 рік. Указ Св. Синода про заборону друкувати книги в Києво-Печерській лаврі без попередньої московської цензури.
- 1769 рік. Указ Синода про вилучення в населення українських букварів та старих українських церковних книг і заміна їх московськими.
- 1775 рік. Закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях, зруйнування Запорізької Січі.
- 1783 рік. Запровадження загальноросійської системи управління [3; 5].

Український мовознавець та історик М. Костомаров писав: «З того часу Україна мовчала, її народність приречена була на забуття. Ім'я хохол, яке москалі давали козакам за оселедці, стало синонімом дурня. Поетична мова України стали предметом зневаги і глузу. Часто самі малоросіяни червоніли, коли їх вимова виявляла південне походження. Українська історія була або закинена, або представлена спотворено» [1, с. 187].

Негативно позначилося на розвитку української мови також роз'єднання українських земель між різними державами. Аж до Великої Жовтневої соціалістичної революції, наприклад, українська мова не мала навіть єдиного правопису. Між орфографією, вживаною в східній і західній частині

України, існували значні розбіжності. Та, незважаючи на всі перешкоди, українська мова жила в устах народу, в піснях і думах, оповіданнях і казках, передавалась від покоління до покоління. Долаючи численні перешкоди, українці розвивали народну й літературну мови. Адже вільне, творче слово – це душа народу. Якщо в народі відібрати його мову, він зникне, втративши культуру та історію. Ось як про це свого часу сказала Ліна Костенко: *“Нації вмирають не від інфаркту, спочатку їм відбирають мову.”* [4, с. 56].

Новий етап розвитку української літературної мови починається з часу виходу з друку «Енеїди» Котляревського (1798 р.). З кінця XVIII і першої половини XIX століття загальнонародні норми нової української літературної мови починають закріплюватися в літературі, а саме: у творах І.П. Котляревського, Є.П. Гребінки, Л.І. Боровиков-ського та Г.Ф. Квітки-Основ'яненка. Створюються постійні українські театри: в 1805 році – у Києві; в 1804 році – в Одесі; в 1810 році – у Полтаві; в 1812 році – у Харкові. Немало з'являється в цей період (перша половина 19 століття), книг, присвячених українському фольклору. В 1819 році Цертелєв випускає «Опыт собирания старинных малороссийских песен»; в 1836 р. виходять «Малороссийские и Червонорусские думы и песни», зібрані Лукашевичем; відомий історик Костомаров друкує в 1827 році «Малоросійські пісні», в 1834 році – «Українські народні пісні», в 1849 році – «Збірник українських пісень» [6]. Відомо, що на рівень найрозвиненіших мов світу підніс українську мову Т.Г. Шевченко.

Українська мова з часів революції й до сьогодення постала у кращих зразках творів великих майстрів слова, які її плекали, насичувалися нею й повертали народові витончені в словесних гранях мовні образи.

У другій половині XIX – на початку XX століття українська літературна мова збагачується й розвивається в творчості таких видатних прогресивних письменників, як Марко Вовчок, І.С. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І.К. Тобілевич, М.П. Старицький, І.Я. Франко, П.А. Грабовський, Леся Українка, М.М. Коцюбинський, В.С. Стефаник та ін., друга половина XX століття –

О. Вишня, П. Тичина, М. Рильський, Д. Павличко, Р. Іваничук, В. Стус. Перед нами постає велика сила мовотворчості письменників, які завжди наголошували на тому, що пізнання світу – це вивчення рідної мови [7].

Проте сучасна культура мовлення, на жаль, подекуди перебуває в кризовому стані. За кордон на постійне проживання все частіше виїжджають тисячі кращих українських фахівців різних галузей, стає відчутним дефіцит нових підручників. Це не може не позначитися на рівні загальної суспільної культури. Та попри все наша мова невпинно розвивається, збагачується, цвіте поміж інших мов, розвивається українська література, яка своїми здобутками поповнює скарбницю культури.

Постійний розвиток і еволюція суспільства вимагає від мови перебування на рівні вимог часу, оскільки вона повинна задовольняти потреби людей, що нею користуються. Зміни в різних сферах життя соціуму: суспільно-політичній, економічній, науково-технічній, духовній, культурній та ін. породжують для мови нові об'єкти називання і формують потребу в нових номінаціях, що збагачують її лексичний фонд. Водночас мова як системно-структурне утворення характеризується особливою внутрішньою організацією (системні міжрівневі взаємозв'язки, власний словотворчий потенціал, стилістичні зміни, існування мовних антиномій тощо), яка є чинником таких динамічних процесів.

Проголошення незалежності перетворила культурну політику на одну з важливих сфер діяльності країни. Культура й мова розглядаються як одні з головних чинників національного відродження, збереження національної самобутності українців, представників національних меншин, що населяють нашу Україну. В умовах національного відродження розширюється тематичний діапазон літературно-мистецьких творів, урізноманітнюються їхні стильові форми.

Отже, рідна мова – незборна таїна, яка робить народ народом і увічніює найтонші порухи його душі. Заглиблюючись у таїну мови, ми засвоюємо золоті скарби народного досвіду й виховуємо в собі творчу особистість. Вона веде на

вершини знань і відчиняє двері до духовної скарбниці людства. Мова – наш найкращий друг, наставник, постійний порадник і найдосконаліше знаряддя.

Народ без мови не існує, отже, плекаючи рідну мову, ми зберігаємо душу свого народу.

Список використаних джерел:

1. Астахова В.І. Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети : навч. посіб. для студ. вищ. навч. Зал. / В.І. Астахова, К.В. Астахова, Є.О. Бахдарєв та ін.: За заг. ред. М.І. Панова. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – С. 185–189.
2. Дикий А. Неизвращенная история Украины-Руси. – Том I. – Изд-во: Правда о России. – Нью-Йорк, 1960. – 147 с.
3. Житецький П. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. – Львів, 1941. – 246 с.
4. Нечволод Л.І. Посібник-порадник з української літератури для старшокласників та абітурієнтів. – Харків, 1998. – 204 с.
5. Плющ П. Історія української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1971. – 256 с.
6. Шахматов О. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XII – XVIII вв. / О. Шахматов, А. Кримський : монографія. – К., 1924. – 189 с.
7. Шевчук В. Дорога в тисячу років. – К.: Наук. думка, 1990. – 321 с.

СВІТ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Матеріали засідання за круглим столом

Кафедра журналістики, української словесності та культури
ІНІ гуманітарних наук
Університету ДФС України

Здано до друку. 2019. Формат 60х84/14.
Папір офсетний №1. Гарнітура «Times New».
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 3,8.
Друк. арк. 4,0. Тираж 100 прим.